

Heda Ambrova

Piestany

Slovak Republic

Interviewer: Martin Korcok

Date of interview: March 2007

Tape no. 1

Side A

A: Tak pani Ambrová, ja by som sa chcel najprv opýtať na pôvod Vašej rodiny a to z oteckovej strany. Viete mi povedať ako sa volali starí rodičia?

B: Moji starý rodičia zo strany otca, Eckstein.

A: Ecksteinoví.

B: Eckstein z Tvrdošína.

A: Ako sa volal starý otec menom?

B: Môj otec osirel, keď mal osem rokov, takže o tej rodine neviem zhruba nič. Viem že bol z Tvrdošína, mal dve sestry, ktoré zahynuli.

A: Ako sa volali?

B: Jedna sa volala Vilma, jedna sestra, a druhá, som ju v živote nevidela.

A: Vilma, viete nám povedať niečo o Vilme?

B: Nie.

A: Nie. Ona bola deportovaná z Tvrdošína?

B: Nie. Z Ružomberka.

A: Ako sa dostali, ako sa dostal Váš otecko v podstate z Tvrdošína ako ste povedali, ďalej.

B: Tak on študoval, zmaturoval v Ružomberku v piaristickom gymnáziu. Chcete vidieť tablo? A odtiaľ šiel na vysokú školu do Budapešti. Jelikož bol sirota, lebo on sa živil sám, kondíciami a tak. Tak pracoval tu v Piešťanoch. Jak sa sem dostal, môj otec nikdy nehovoril. To či viem, viem od mojej matky. Pracoval v lekárni, zarobil si nejaké peniaze a potom šiel do Budapešti. Promoval 1912. A zostal tu v Piešťanoch.

A: Otecko vôbec nič nehovoril,

B: Len to viem, že ako osem ročný osirel a tak sa živil. On mal tie dve sestry zostali, on mal strýka lekára na Orave. Ale viete oravský lekár, ten bol chudák starší, on sa staral o tie dievčatá a otec, u jednej rodiny býval a dával tiež, učil žiakov, deti a tak sa pretíkal životom. Nikdy o tom nechcel hovoriť.

A: Ja by som sa chcel opýtať, ako sa volal otecko celým menom a kedy sa narodil?

B: Árpád Erdélyi.

A: Takže on si aj zmenil meno?

B: Áno.

A: Môžete povedať aj prečo?

B: To bolo za Rakúsko-Uhorskej monarchie. Tak isto ako teraz, no nie teraz ale pred 60 –70 rokmi. A narodil sa 22. decembra 1889.

A: Charakterizujte mi otecka, ako si na neho spomínate? Aký to bol človek?

B: On bol jeden z najlepších ľudí, ktoré si človek vie predstaviť. Toto bola dedina, sem sa nechodilo, my sme bývali v centre, no a kým sme sem prišli bývať, tak ja som sa hodne podobala na otca, tak ma oslovili staré ženy „Jej, my vás poznáme, ten váš otecko, to bol človek“, on bol skutočne, ľudomil bol. Veľmi citlivý, utiahnutý, mal veľké vedomosti, rešpektovali ho tunajší lekári, a on vlastne bol lekárom, detí lekárom.

A: To znamená?

B: To znamenalo, že keď lekárovi ochorelo dieťa, sa prišli k môjmu otcovi poradiť.

A: Teraz by som sa ešte niečo opýtal, či hovoril otecko niečo o štúdiu na škole, aké to boli časy, či o tom niečo spomínal?

B: Ťažké. Viem, že raz rozprával o tom, mal taký dobrý deň, hovoril, že na jeden deň potreboval, tak aby som sa nesekla, 10 krajciarov. Čo jedol chlieb a bryndzu, viac mu z toho neostalo.

A: Teraz by som sa chcel opýtať na starých rodičov z mamičkinej strany. Ako sa volali oni?

B: Benedik Duschnitz.

A: A stará mama?

B: Cecília, rodená Meisl.

A: Viete mi povedať, že odkiaľ pochádzali?

B: Áno, z Nižnej a z Kubína. Starý otec bol z Kubína a stará mama bola z Nižnej.

A: Ako sa spoznali starý rodičia?

B: Ako sa spoznali? Viem že stará mama mala 17 rokov, keď sa vydávala. Bola tmavovlasá, štíhla. No viete ako to bolo, starý otec bol myslím v 1850, sa tak nejako narodil, no a stará mama... Viem kedy zomreli obidvaja presne. Starý otec zomrel 16. augusta 1933.

A: A stará mama?

B: Stará mama zomrela 2. novembra 1936. Sú pochovaní v Ružomberku.

A: Na židovskom cintoríne?

B: Áno.

A: Porozprávate nám o ich živote v Ružomberku. Kde bývali, čomu sa venovali?

B: Oni žili v Slanici. Starý otec tam mal továreň na gombíky a pálenicu. Inak bol staviteľom. On staval za prvej vojny baráky. Pálenicu prevzala moja mama, vtedy mohla mať, 20 rokov mohla mať, ani toľko nie.

A: Bola to kóšer tam pálili, alebo?

B: Ale prosím vás.

A: Povedzte, čo sa náboženskej stránky týka, nakoľko boli pobožný starý rodičia, čo dodržiavali?

B: Oni dodržiavali takzvané veľké sviatky. Starý otec bol rošekol v Ružomberku. Veľmi vážny pán to bol, mali z neho strach, lebo každému povedal... Mali 10 živých detí, niekoľko zomrelo, ale 10 sa dožilo holokaustu.

A: Viete povedať aj ich mená?

B: Ale áno. Anna, Malvin, Berci, Elza, to je už kolkátý?

A: Štyri.

B: Elza, Róbert, Ernö. To by malo byť teraz 6. Tak ide Ružena, Leona, Ida a Jenö.

A: Povedzte mi akou rečou sa dorozumievalo v mamičkinej rodine, aký jazyk sa používal?

B: Nemecký. Nemecký a maďarský. Samozrejme oni hovorili krásnou slovenčinou. Starý otec bol veľký kamarát s Hviezdoslavom, Országhom Hviezdoslavom. Raz sme sa pýtali starej mamy, že ako sa rozprávali. Hovorí, no nemecky alebo maďarsky, však Országh Hviezdoslav písal maďarsky spočiatku.

A: Teraz by som sa chcel opýtať, v akých podmienkach bývali, v akom dome bývali, ten dom ako bol zariadený?

B: Zariadený, to ja sa nepamätám. Oni v osemnástom roku sa sťahovali do Ružomberku. Ja som ešte nebola. Starý otec nás raz svoje vnúčatá, raz nás naložil, nám sa zdal byť obrovský ten taxík a ukázal nám Slanicu a tam ešte boli také šróby na dverách, kde sa zavesili, hojdačky kde sa zavesili.

A: Na rámoch dverí, áno.

B: Bola tam aj hrazda, aj kruhy tam boli. To bolo veľké, no 10 detí keď sa muselo zmestiť.

A: Takže zo Slanice sa oni potom presťahovali do Ružomberka. viete mi povedať, že približne v ktorom roku to bolo?

B: Muselo to byť koncom druhej svetovej vojny.

A: Teraz by som sa chcel opýtať, keď mali toľko detí, toľko synov v podstate, bolo z nich niektoré vojakom Rakúsko-Uhorska?

B: Áno, boli, vlastne všetci boli. Ten najmladší, ten myslím tesne pred koncom narukoval a ostatní traja tam boli, teda štyria chlapci a šesť dievčat tam bolo.

A: Takže všetci chlapci boli? Žiadny z nich nepadol alebo niečo?

B: Nie.

A: Teraz by som sa chcel opýtať aj na vášho otecka. Bol aj otecko v Rakúsko-Uhorskej armáde?

B: Áno.

A: O tom nerozprával?

B: Nie. On mal zrejme nejaké doklady, mal nejaké doklady, že bol asi nikde v Poľsku bol štačionovaný a že bol asistent niekoho. Viem že bol ranený, tuto preseknutú peru a potom si nechal narásť fúzy.

A: Tak teraz by sme sa vrátili naspäť k starým rodičom do Ružomberka. Ako sa na nich pamätáte vy? ako by ste ich vedeli opísať?

B: Zbožňovali sme ich. Oni chodili každé leto sem. Ružomberok má dosť ostré podnebie.

A: Sem znamená do Piešťan?

B: Do Piešťan, áno. boli skoro celé leto u nás. Stará mama bola chorľavá, mala broncheálnu astmu, ale starý otec, čo povedal, bolo sväté. To bol veľmi živý a vzdelaný pán na tú dobu. Vedel všetko o nových vynálezoch a všetko nám rozprával. Viete, nám raz rozprával, že nejaký ruský vedec, jeden lekár robil pokusy, transplantáciu opičích žľaz. No že to bolo veľmi drahé, že málo ľudí a tak ďalej. No a ja som mala sestru a tak sme nejakú tú korunku dostali, lebo kapesné sa vtedy nedávalo, tak sme ušetrili nejakých 10, či koľko korún a mamičke sme to darovali ako príspevok k operácii. To bola všetko jeho zásluha. Tým, že bol silný fajčiar, tak kašľal, pelendrekové cukríky cmúľal a mal takú striebornú dózu, tam boli cukríky čierne s číslami. My sme sa pýtali, že načo sú tie čísla, on povedal, že to sú černošské peniaze. Sestra bola staršia, tak vedela, že sa to razí niekde, no tak povedal, že to tam rastie v Afrike na stromoch. A nelenil a v jednej záhrade u známych raz skoro ráno vstal a ovešal tie cukríky na strom. Tak viete si predstaviť ako sme ho zbožňovali, keď on vedel s nami takto jednať.

A: Teraz by som sa opýtal na starú mamu, ako?

B: Stará mama, tým že bola chorľavá, robila nádherné ručné práce. A to, ona mala 6 dcér, sa to prenieslo na 5 dcér. Tá zručnosť.

A: Ktorá bola menej zručná z nich?

B: Tá nebola zručná, nie.

A: Ktorá?

B: Elza.

A: Takže ostatné dcéry boli také šikovné.

B: Nesmierne a to sa prenieslo aj na jej pravnučky, nuž nie na všetky, a cezo mňa sa to prenieslo na jednu vnučku .

A: Takže ručné práce. Čo konkrétne?

B: Háčkovala.

A: Háčkovanie.

B: Háčkovala krásne veci, pestovala kvetiny a to preniesla na mňa. To všetko pestujem z listov, viete?

A: Mala aj nejaké obľúbené?

B: To už neviem. To si už nepamätám, už vtedy bola v 30. rokoch, my sme tam tiež občas zašli k starým rodičom, tak vtedy už kvety nemala. Už bola stará na to. Hoci bola o 15 rokov mladšia ako ja teraz, ale zub času...

A: Ako vyzerá tam ten ich dom v Ružomberku a ako často ste chodievali do Ružomberku?

B: Oni bývali v Ružomberku v jednom poschodovom dome, ktorý vlastne patril k ich zaťovi.

A: Viete povedať ktorému?

B: Malvin. Malvin sa vydala za jedného doktora Kürtiho, lekár. Starý rodičia bývali na druhom poschodí a druhá časť, tam bola ordinácia a na zadnom prízemí žila rodina. Tam boli traja chlapci. No a doktor Kürti za druhej svetovej vojny zomrel. Mal takzvané rýchle suchotiny.

A: To neviem čo je.

B: To je veľmi rýchly priebeh tuberkulózy. On zomrel a Malvin ostala s tromi deťmi vdova.

A: Viete ako sa volali jej deti?

B: Ale áno. Alexander, Vojtech a Karol. Ani jeden z nich už nežije. Všetci traja boli, mali vysokú školu technickú v Brne absolvovali.

A: Vrátim sa ešte naspäť k starým rodičom. Kedy zomreli? Teda kedy zomreli, sme si hovorili, ale akou smrťou v podstate? Na starobu, na chorobu?

B: Starý otec sa dožil na tú dobu vysokého veku. Mal 77 rokov. Dostal infarkt.

A: Zomrel vo veku 77 rokov.

B: Áno. Stará mama, viem že mala vysoký krvný tlak a bola pomerne mladá, mala 72 rokov. Tak oni chodili k nám každé leto a my sme im to odplatili a išli sme ich navštíviť.

A: Pri akých príležitostiach ste chodievali navštevovať starých rodičov a ako ste tam cestovali?

B: My sme boli veľmi samostatne vychovaný. Posadili nás tu do vlaku, v Ružomberku sme vystúpili, prikázali nám v Ilave sa postaviť, lebo v Ilave je väznica.

A: Ja by som sa chcel opýtať na jednu vec. A to, ako sa obliekali starý rodičia?

B:

A: Takže máte aj album, ktorý sa zachoval.

B: No tak povystrihované. tu je moja mama, keď mala prvé dieťa, mala 21.

A: Môžete povedať o mamičke, že mamička nebola nikdy zamestnaná?

B: Nebola nikdy zamestnaná, ale bola veľmi aktívny človek. Takže chcela, aby sme robili nejaký šport. Sestra bola 20. ročník a ja 22. Sokol nás odmietol. Hoci v Čechách cvičili židovské deti v Sokole. Orol nás tiež odmietol. Potom tu bola robotnícka telocvičňa Jednota, ale tam deti necvičili.

A: K tomu by sme sa dostali potom. Môžeme sa vrátiť naspäť?

B: Áno samozrejme.

A: Takže o starých rodičoch sme hovorili a teraz by som sa opýtal na ich deti. Na každého zvlášť, aspoň čo si pamätáte, dobre? Pôjdeme za radom, môžem? Rozprávajte o Anne.

B: Anna mala tri deti.

A: Za koho sa vydala najprv.

B: Vydala sa za jedného Leopolda Diamanta z Trnavy. Oni mali svadobnú, čo som sa dopočula. Mali 3 deti, bola Frici, tá bola vydatá za jedného právnik. Keď sa v 36. vysťahovali do Ameriky, on sa naučil dokonale anglicky a keď bol norinbergský proces, tak on bol jeden z tlmočníkov, pri norinbergskom procese.

A: Ako sa volal?

B: Gotfried. Krstné meno nepamätám. Gotfried mal, oni mali jedného syna. Ešte mám ísť ďalej?

A: Samozrejme.

B: Syna, ten sa volal Paul. Ten v druhej svetovej vojny bol v Japonsku. Oženil sa, jedna časť povedala že to bola Kórejkanka, druhá Japonka. To je jedno, proste ďaleký východ.

A: Aj tam zostal žiť?

B: Nie, vrátil sa do Ameriky. Mám jedného bratranca v Izraely, to je, viete čo je to mišpocholo,

A: Áno.

B: Tak ten popísal všetkým príslušníkom rodiny. Ale tento Paul, ten nechcel mať s Izraelom nič spoločného. On povedal, on sa oženil s jednou nežidovkou a hotovo. Ale mal dvoch nádherných synov, skutočne nádherní chlapci to boli, taká miešanina arabsko židovská, ale krásny dvaja chlapci boli. Viac o nich sme nič nepočuli.

A: Vy ste tých chlapcov videli?

B: Len na obrázku.

A: Takže prvá bola Frici. Frici je aké meno, lebo Frici je prezývka.

B: Frederika.

A: Kto bol teda druhý?

B: To bola Malvin.

A: Malvin?

B: Malvin, áno. Mala troch chlapcov. Jeden sa volal Alexander

A: Kde žila najprv?

B: Ona žila v Ružomberku. No a keď ovdovela, tak si otvorila nejaký športový obchod a tí synovia jej veľmi pomáhali.

A: Prvý bol Alexander.

B: Áno, Alexander, ten bol strojný inžinier, potom bol Vojtech a potom Karol. A obidvaja mali špecializáciu cesty, mosty stavali

A: Vojtech a Karol?

B: Áno.

A: Takže Alexander bol strojný inžinier a Vojtech a Karol stavali.

B: Ten Alexander žil v Amerike, pracoval u, proste nejaká strojárská firma v Berlíne. Oni boli takí slušní, keď sa Hitler dostal k moci, tak ho preložili, oni boli nejakí akcionári Plzeň, Škoda Plzeň, tak ho preložili do Plzne. A odtiaľ potom odišiel do Ameriky.

A: Alexander? Čo sa stalo s ostatnými členmi rodiny?

B: Jeho?

A: Nie. Takto. Malvin myslím.

B: Tak tí chlapci vyštudovali.

A: Malvin prežila vojnu?

B: Malvin prežila vojnu, áno. A dožila sa 89 rokov.

A: Kde je pochovaná?

B: Malvin je pochovaná v Banskej Bystrici.

A: Na židovskom cintoríne?

B: Áno.

A: Čo sa stalo s ostatnými, s Vojtechom a Karolom?

B: Vojtech náhle zomrel v januári 89. Kedy zomrel ten Alexander, presne nevieme. Žil v Amerike a dožil sa 95 rokov. Takže sa prerušila korešpondencia.

A: Čo je s jeho rodinou? Udržiate kontakt?

B: Nie. Mal dvoch synov, jeden sa stal zubný lekár a žil vraj Dallase a mladší, pri pôrode vznikla nejaká porucha, to bol kliešťový pôrod, takže zle rozprával, zle chodil, ale s vyznamenaním maturoval a bol 30 rokov zamestnaný.

A: Teraz by som sa opýtal na Karola.

B: Karol, jeho povolanie mu bolo osudným. Pri rekonštrukcii železničného mostu Kozárovce, to sa nikto nikdy nedozvedel, buď to tam stúpil niekto na mínu, alebo skôr sa prikláňali ľudia k tomu, že to bol atentát na vedúceho tej firmy. Ale proste nič z neho nezostalo.

A: Ktorý to bol rok? Kedy sa to stalo?

B: To sa stalo v júni 45. Ináč, Karol bol veľmi aktívny, aj Vojtech za povstania. Karol vstaval pristávacie plochy pre americké a sovietske lietadlá na Troch duboch, pri Sliachi a Vojtech ten podobne staval pri Brezovej. Pri Brezne vlastne.

A: Kde sa skrývala ich mamička počas vojny?

B: Neskrývala. My sme sa dohodli, že odídeme do hôr, lebo že ostane do 29. augusta, my sme boli v kontakte s nováčkymi mladými mužmi, no a predsa tam bol taký, polokoncentrák tam bol. To bol vlastne môj kontakt, bola som v kontakte s Jurajom Schwiezterom, keď vám to meno niečo hovorí, a Nandy Goldsteinom. Plánovali evakuovať Nováky, ženy a deti a teraz, to je komplikovaná rodina.

A: Skúste nám to nejakým spôsobom vysvetliť, ako to bolo? Alebo až potom, keď sa dostaneme k vojne, dobre?

B: Dobre, vy dirigujte, ja budem rozprávať.

A: Poďme k Bercimu.

B: Berci skončil nejakú, vtedy sa tomu hovorilo, tu je vysoká ekonomická škola, Export – import akadémia, sa tomu hovorilo. Kde aj skončil, proste v Budapešti. Oženil sa s jednou vdovou a tá doniesla do manželstva dvoch chlapcov.

A: Viete povedať jej meno?

B: Nepoznala som ju.

A: A chlapcov?

B: Jej meno viem. Györgyi sa volala. Jako pôvodne, neviem. A chlapci, tých som nepoznala.

A: Kde žili oni?

B: V Maďarsku žili, Jak sa to volalo. Viem, že oni mali obrovský vinohrad, oni sa tým zaoberali, takže to muselo byť niekde na severe Maďarska.

A: Čo sa stalo s nimi počas vojny?

B: Boli na, jeden, ten starší bol zaradený na pracovnom

A: Na munkaszolgálat.

B: Áno na munkaszolgálat a ten zahynul. O tom druhom nič neviem. Viem, že ten sa volal Elemér.

A: Ktorý?

B: Ktorý zahynul.

A: A rodičia?

B: Berci prežil, matka zrejme zahynula.

A: Čo robil Berci po vojne?

B: Po vojne neviem, ten kontakt bol po vojne veľmi veľmi slabý. Viem, že raz tu strávil celé leto u nás. Zomrel v neviem koľkom, ale mal ďaleko vyše 80, to viem. A je pochovaný, tuším v Gyöngyösi bývali.

A: Áno. Tam je aj pochovaný?

B: Predpokladám tam, alebo v Budapešti, neviem či Gyöngyös má židovský cintorín.

A: Teraz by som sa opýtal na Elzu. Na mamičkinu sestru Elzu.

B: Elza bola taká čierna ovca rodiny. Moc o nej neviem, len viem že sa vydala za jedného lekára doktor Imre Lakatos.

A: To bol nežid?

B: Nie, nie, on bol Žid Maďar. A v osemnástom, niekedy koncom vojny, alebo začiatkom mieru, takzvané, vypukla na východnom Slovensku tifová epidémia, neviem akým spôsobom to bolo robené ale, každému lekárovi, ktorý bol ochotný v tom teritóriu pracovať, prisľúbili československé štátne občianstvo. Tento doktor Lakatos to prijal a usadili sa v Huste, Podkarpatská Rus.

A: Mali deti spolu?

B: Nemali deti, oni chovali psov.

A: Akých psov mali?

B: Tých maltézov, ktorý mali vždy vonku jazýčok, taký malý psy to boli. Keď začali tieto ťažké časy a deportácie, oni spáchali samovraždu.

A: Prečo hovoríte, že to bola taká čierna ovca rodiny?

B: Prečo? Lebo vyvádzala vraj niečo. Viem, že mala jedného papagája a ten mal stanovište v čakárni a tam všelijaký ľudia sa ukázali, a ten sa to naučil a každému nadával „te marha, te marha“.

A: Teraz by som sa opýtal na Róberta.

B: Róbert bol zamestnancom banky, on žil vo Viedni. Tiež skončil nejakú akadémiu a pracoval, už keď fungovala deportácia, jeho ešte ponechali v banke, lebo on mal nejakú špecializáciu, hovorili tomu tarifár. My sme mu posielali vždy nejaké veci, potraviny. Boli tu ľudia, ktorý chodili nákladnými autami, proste obchodovali, tak občas mu zobrali nejaký balík. Viem, že posledný balík sa viezol a už odvážali toho strýka.

A: Neviete čo sa stalo s ním?

B: Nie.

A: Čo sa stalo s jeho rodinou? Mal rodinu?

B: Mal jednu dcéru, tá sa volala Zuzana. Tá sa dostala do jedného transportu, niečo podobného bolo v Rakúsku ako tu bola tá, ako sa volal ten Angličan čo tu zachránil, Wintonova organizácia, niečo podobného muselo byť aj v Rakúsku. Ona sa dostala do Anglie, tam sa vydala. Raz bola dcéra v Anglii, navštívila ju a viac o nej sme sa nedozvedeli.

A: A jeho manželku?

B: Neviem.

A: Viete ako sa volala?

B: Lízl, Alžbeta.

A: Takže ona bola tiež deportovaná?

B: Áno.

A: Teraz by som sa opýtal na Ernö.

B: Ernö, teraz ako je ekonómia v móde, aj vtedy to bolo. On mal odbor drevársky. Žil v Bratislave. Mal jedného, tiež si vzal rozvedenú pani, ktorá doniesla do manželstva syna.

A: Ako sa volala tá pani:

B: Pani sa volala Štefánia, rodená Rothová. Viem, že bola veľmi krásna a fešná žena.

A: Mali syna teda, ako sa volal?

B: On adoptoval, strýko adoptoval toho Juraja. A bol členom plaveckého klubu v Bar Kochba v Bratislave. On mohol byť ročník, 18. –19. ten Juraj.

A: Čo sa s nimi stalo potom?

B: Juraj odišiel do Anglie, ešte pred vojnou. Keď dcéra bola v Anglii, ona chodila robiť au-pairku, prišlo to do módy.

A: Vaša dcéra?

B: Moja, áno. Raz ho bola navštíviť a ona bola posledná, ktorá ho videla, on sa už s nikým viac nechcel rozprávať z rodiny, lebo robil nám výčitky, že jeho rodičia neprežili a my sme prežili, konkrétne moji rodičia. Ale k tomu jeho otcovi, k tomu Ernö, jeho zavražili v 44. roku a zostal vo väzení až do februára 45, kedy vyprázdňovali tie väznice a on sa dostal do toho nešťastného transportu, ktorý Angličania, Američania napadli lietadlami pri Melku na Dunaji.

A: Bombardovali?

B: Bombardovali a on tam zahynul.

A: A jeho manželka?

B: Jeho manželka bola deportovaná, on v tej väznici prežil.

A: Deportovaná kde? Kde zahynula ona?

B: Neviem.

A: Teraz by som prešiel na Ruženu.

B: To bola moja mama.

A: Takže k nej sa vrátíme potom neskôr. Kedy sa narodila Vaša mamička?

B: 2. novembra 1892.

A: Dobre, tak k mamičke prejdeme potom neskôr. Leona?

B: Leona mala dve deti, Leona. Vydala sa za jedného Max Porgesa.

A: Kam?

B: Žili v Dobšinej a neskôr v Žiline.

A: Čím sa zaoberal pán Forges?

B: Bol drevár.

A: Mali spolu dve deti.

B: Mali spolu dve deti, syna a dcéru.

A: Ako sa volali?

B: Dcéra sa volala Edit, tá sa vydala za inžiniera Boka. Chytili ich v 44. roku a nevieme kde ich popravili. Artúr bol chlapec, ten sa narodil v Dobšinej, to viem a v 39. roku šiel z Kinderalia do Palestíny.

A: On sa narodil v ktorom roku?

B: On sa narodil 11. novembra 1922.

A: Takto presne si pamätáte? Viete potom aj ostatných?

B: Prosím?

A: Že viete potom aj ostatných? Potom to prejdeme ešte.

B: To je moje nešťastie.

A: Takže Artur išiel s Kinderalia, čo s ním bolo potom v Palestíne?

B: V Palestíne si týto chlapani pridali rok, aby starší boli, aby mohli nastúpiť do armády. Tak on bol v armáde až do 45. alebo 46. roku.

A: Bol, aj bojoval niekde?

B: Bol nasadený v Taliansku, myslím si že aj v Egypte bol, v Taliansku a šli až hore do Poľska, odtiaľ pašovali ľudí. Židov. On sa oženil, vzal si za ženu jedno Piešťanské dievča.

A: Viete meno povedať?

B: Truda Sohnenschein, Tá išla s tou stejnou alia, neviem v ktorom kibuce žili, ale majú dve deti. Na tie nie ste zvedavý dúfam?

A: Ale áno, môžete povedať.

B: Majú dve deti, jedna sa volala Irit, ona je biologička a druhá je Ronit, tá učí na gymnáziu zemepis a telocvik.

A: A Artur ešte žije?

B: No to si vyprosím, samozrejme.

A: Čo sa stalo s rodičmi, s Leonou a Maxom?

B: Leonu a Maxa chytili v 44. roku. Boli zavraždení v ktorom mesiaci, to neviem, boli v mäsovom hrobe pri Turčianskych Tepliciach. Tie hroby potom otvorili, tam boli mená, ale rozdelili ich potom a viacej mená tam neboli. Ale viem že tam boli.

A: V 44. roku?

B: Hej. Z tej skupiny jedna pani prežila a to tým spôsobom, že moja teta, teda pani Leona Porgesová, bola predposledná ako ich viedli, oni vedeli že budú zastrelení. A tá pani posledná. pani Porgesová povedala „Schovejme sa za strom, viac ako zastreliť nás nemôžu.“ ale neschovala sa, tá pani sa schovala, ona nám to potom rozprávala.

A: Opýtal by som sa na Fridu.

B: Frida bola vydatá za Zigmunda, Zigmund Dezidera. Žili v Budapešti, on bol v banke, myslím, že tam bol riaditeľ, ale to je už jedno. Mali dve deti, staršia sa volala Zuzana. Volá vlastne, ešte žije. A chlapec sa volá, tak teraz už Jákob. Keď banky skrachovali po prvej svetovej vojne, oni prišli do Žiliny, lebo myslím si, že on pôvodne pochádzal z Kubína. to už presne neviem. V Žiline, on bol ranený vo vojne, takže on bol taký pohyblivý invalid a vlastne Frida vydržovala rodinu volajako.

A: V prvej svetovej vojne bol ranený?

B: V prvej, áno. V 36. – 37. roku, mi niekto sprostredkoval správu jedného skladu paliva. Petrolej, benzín, teda všetko, to bola veľmi pedantná žena, perfektne to viedla, až tak, že ona bola chránená, ona mala výnimku Slovenského štátu. Ale keď to priháralo, tak odišli do Budapešti, tým, že všetci hovorili maďarsky dobre. Keď sa schyľovalo ku koncu, tak toho manžela, toho Dezidera, Zigmunda, toho deportovali z Budapešti. Frida sa dostala do jedného Švédskeho domu. Vlastne ešte nie. V Budapešti a nejak nešťastne ich chytili, vlastne ju chytili a poslali ich, celú skupinu, čo chytili v spodnom prádle do ľadového Dunaja. Odtiaľ ich Švédi potom zobrali k sebe. Po vojne sme ju dostali k nám, ona žila u nás tak pol, trištvrté roka, bola vo veľmi zlom zdravotnom stave. Teraz musím pokračovať s deťmi. Zuzana Bola ročník 1923, študovať nemohla, naučila sa šiť, bola krajčírkou a v Budapešti, my sme boli začlenení všetci do organizácie Makkabi Hacair a tam stretla jedného dobrého kamaráta a Nemci urobili takú, chceli urobiť taký change, a nahovorili niekoľko, neviem koľko ich bolo, že pôjdu do Portugalska, za volfrám. Oni tomu neverili, ale prihlásili sa do transportu, jedného dňa som dostala taký korešpondenčný lístok, kde píše táto Zsuzsa, 4 mesiace sú medzi nami vekový rozdiel, „ideme vraj do Portugalska, neveríme tomu, ale sme sa prihlásili, dúfam, že sa ešte raz stretneme“. Bohužiaľ, túto dopisnicu mi zobral niekto do Izraela, do jedného múzea, je tam dobre uložená. Zistili sme to potom neskôr, jeden železničiar to nám hodil do schránky. Potom o nej sme nič nevedeli, dostala sa na koniec do Bergen-Belsenu a neviem koľko mesiacov tam boli, tento Milan Majer a ona.

A: Milan Majer bol jej?

B: Oni sa potom zobrali. On pochádzal z Mikuláša. A boli predsa rôzne akcie boli, aj zo židovskej strany aj z nemeckej strany. Židovská strana organizovala možnosť odísť do Švajčiarska. Jedného dňa prišiel niekto a asi 400 ľudí šlo, oni nevedeli kam pôjdu, mysleli si že ich naložia do vagónu a pôjdu o stanicu ďalej. Len to vedela, že šli, keď prišli do Bergen – Belsenu, cesta z nádražia do tábora trvala 25 minút a keď išli späť, tak dve hodiny trvala cesta na nádražie. Boli tam riadne dobytčie vagóny, ale tie boli vykurované, bolo tam jedlo, pitie, všetko tam bolo. A cestovali. To si nepamätala ako dlho. Jedného dňa, určitú hodinu sa zastavil vlak a videli svetlá zďaleka a povedali, teraz vystúpte a tie svetlá to je zo Švajčiarska a teraz utekajte. Švajčiari sa o nich jakštak postarali a zostali vo Švajčiarsku.

A: Po vojne?

B: Nie. Vždy sa musím vracieť. Za vojny, už koncom vojny, vychádzali noviny, kde sa písalo, kde bolo písané kto prežil. Jej brat, ten neskorší, Jákob, bol tiež vojak.

Tape no. 1

Side B

B: A čítal v novinách, že Zuza Zigmundová prežila a že je vo Švajčiarsku. Tak si vyžiadal povolenie a povolili im stretnúť sa, myslím, že Čiaso bola hranica vtedy.

A: Ako?

B: Myslím, že Čiaso bola hranica, presne už neviem. To bolo už, po vojne to bolo v 45. Tam sa stretli, chvíľku sa mohli, ale videli sa a to bolo strašne dôležité. On išiel naspäť k vojsku a ona do tábora, kde boli. Napísali nám, aj prišli k nám aj s Milanom Majerom. u nás bol taký dom azylu. Viem, že sme boli 17.

A: K tomu sa potom dostaneme.

B: Hej, to len tak okrajovo.

A: Áno, takže potom aj Frida sa k Vám dostala

B: Dostala.

A: Prežila v Budapešti, alebo?

B: Nie, ona bola u nás, lebo pracovala jeden čas v Tatranskej Lesnej v nejakom hotely. A keď sa jej dcéra, tá Zszusa, Zuzana vydala za Milana Majera, tí išli do Prahy, a zobrali ju k sebe.

A: Ako sa dostal Jákob do Talianska?

B: Armáda.

A: V akej armáde bol?

B: V Anglickej. A oni mali tuto anglickú značku.

A: Moment, Jakob už predtým odišiel do Palestíny.

B: Áno, spolu s tým Porgesom. Viete, on bol mladší o rok, alebo o dva, on si musel pridať viac rokov.

A: Takže Jakob odišiel s Arturom spolu, s Arturom Porgesom.

B: Neviem či v jenom či v jednom transporte boli, ale v jednom roku to bolo.

A: On sa potom dostal do Talianska ako vojak?

B: Áno.

A: Opýtame sa na Fridu, to sme boli teraz a posledný je Jenö.

B: Jenö, tiež mal niečo spoločného s drevom, to si pamätám. Bol to veľmi veľmi krásny človek, niekde mám aj jeho fotografiu.

A: Potom si pozrieme.

B: Niekde na strednom Slovensku, a tiež tento doktor Lakatos, mu sprostredkoval miesto v Podkarpatskej Rusi.

A: Takže on potom odišiel.

B: Odišiel, oženil sa.

A: Ako sa volala manželka?

B: Napadne mi. Mal jednu dcéru.

A: volala sa?

B: Myslím, že Eva sa volala. V 44. roku, budem musieť pokročiť ďalej, ale to k tomu patrí, sa mi niekto ponúkol, že ju donesie...Vera sa volala.

A: Manželka, alebo dcéra?

B: Jeho dcéra. Manželka sa nepamätám. Dievčatko mohlo mať vtedy 2 alebo 3 roky, že dievčatko donesie, ale už prišiel neskoro, takže už boli deportovaní. Ten Jenö prežil až do novembra 45, bol v nejakom zariadení, kde bol škvrnitý týfus a tam zomrel, niekde v Nemecku.

A: Teraz, keď sme prešli týchto mamičkiných súrodencov, tak by som prešiel na mamičku. Opýtal by som sa na mamičku. Povedzte nám, kedy a kde sa narodila mamička a čo vám rozprávala o svojom detstve, ako vyrastala?

B: Tak narodila sa 2. novembra 1892, ako siedme dieťa mojich starých rodičov. Keď starý otec staval baráky, tak ona si urobila páleničku skúšku a viedla tú pálenicu. Po rokoch, keď už bola v Piešťanoch, v jednom obchode objavila debnu drevenú a tam boli gombíky a ešte tam bolo meno starého otca. Ona bola zasnúbená s nejakým fyzikom, ktorý v prvých týždňoch prvej svetovej vojny padol. Vtedy na Slovenku dievčatá nezvykli maturovať, nebolo to v móde. Ale ona bola svojhlavá, dobre urobila a zmaturovala. Ale smela chodiť len do piaristického gymnázia, len ako externista. Takže raz do týždňa chodila do školy, keď šli hore schodmi, musela ísť posledná, aby jej nevideli členok, a keď šli dole, tak prvá.

A: To znamenalo, že ostatní študenti to boli všetko chlapci?

B: Všetko chlapci. Ona mala nádherné blond vlasy a bola modrooká. A tie drôtené ihlice neposlúchali je vlasy a podala na ministerstve žiadosť aby mohla nosiť postelňé ihlice. Tak zapísala sa na medicínu v Budapešti, ako jediné dievča, ale jeden jej tam povedal, že ona nikdy nedoštuduje, že chlapci jej to nedovolia. Takže skutočne mala veľmi ťažký život a keď došlo k anatómii, tak cez prestávku išla von a na svojom poznámkovom zošite našla jeden prst. Tak to potom nechala a prešla na farmáciu, zoznámila sa s mojím otcom, môj otec už bol hotový no a prišli do Piešťan.

A: Takže takto sa oni zoznámili tam. Ako sa spoznali, nerozprávala mamička o tom?

B: Nie.

A: Takže odtiaľ z Budapešti prišli priamo sem do Piešťan?

B: No nie, ona keď z medicíny musela odísť, nútene, tak pracovala v jednej lekárni v Ružomberku. Tam sa zoznámila s mojím otcom.

A: Teraz už rozumiem, takže otecko najprv pôsobil v Ružomberku ako.

B: Áno, zrejme.

A: Kde mali svadbu a kedy mali svadbu?

B: Mali 1. júla 1919, to viem. Iste v Ružomberku, no kde inde.

A: Teraz by som sa chcel opýtať na to, kedy ste sa narodili Vy a Vaša sestra. Ako sa volá Vaša sestra?

B: Moja sestra sa volala Magda.

A: Kedy sa narodila?

B: Narodila sa 16. mája 1920 v Piešťanoch.

A: Vy ste sa narodili?

B: 12. septembra 1922.

A: Taktiež v Piešťanoch?

B: Áno.

A: V rodnom liste máte Hedviga?

B: Hedviga.

A: Teraz by som sa chcel opýtať, ako si spomínate na Vaše detstvo? Porozprávajte nám niečo o rodinnom živote, za detských čias, kde ste bývali, ako to bolo zariadené, či ste mali pomocníkov, či ste mali záhradu, či ste mali zvieratá?

B: Zvieratá sme nemali, iba kanárika sme mali. Bývali sme na terajšej Cyklickej ulici, ale sa to celé, predtým to bola Wilsonova ulica 22. Sestra bola o dva a pol roka staršia, chodili sme do židovskej školy, sestra dva roky, alebo tri, sestra tri roky a ja rok. Odkedy sa postavila štátna škola, v židovskej škole vyučoval jeden osemdesiatročný pán a v jednej miestnosti boli dve alebo tri ročníky.

A: Ako sa volal ten pán?

B: Ten učiteľ? Weiss.

A: Písal sa s dvoma „S“ alebo „SZ“? To už neviete?

B: Viete čo povedal Smetana? „Mařenko, moc se ptáš.“ Riaditeľ tejto štátnej školy, bol tiež z Oravy, z Tvrdošína a povedal môjmu otcovi, že pán Weiss je veľmi dobrý učiteľ, ale má 80 rokov. No tak to bola veľká vec, že my sme odišli do štátnej školy ako prvý. Ani viacej neprešlo. Ale to bolo dobré, lebo to bola veľmi dobrá škola. Teraz sa vrátim k sestre, tu nebolo gymnázium v Piešťanoch, tak sestra bola v piatej triede základnej školy a teraz bol problém čo ďalej. Tak urobil sa dopyt v Novom meste, a povedali, že keď je dobrá žiačka a urobí diferenciálnu skúšku medzi 5. triedou základnej školy a 1. gymnázium, môže ísť do druhého gymnázia. Bol tu jeden nadaný študent, on ju pripravoval na skúšku a skutočne sa dostala do 2. gymnázia. A ja som potom po 4. triede, po prijímacích skúškach išla do 1. gymnázia. Každý deň sme cestovali do školy.

A: Kam ste chodievali?

B: Do Nového Mesta.

A: Do Nového Mesta nad Váhom?

B: Áno. To bolo výborné gymnázium, ešte aj dnes, lebo je zapísané do zoznamu vybraných škôl UNESCO. A toto gymnázium, to som sa dozvedela neskôr, založil jeden moravský rabín Weissele sa volal. A doniesol si aj nejakých učiteľ'ov, stredoškolských učiteľ'ov sebou a keď vznikla Československá republika, tak to

prevzal štát, tak to bola nesmierne kvalitná škola. Kto v Novom Meste prechádzal, ten bol v Prievidzi vyznamenaný.

A: Takže tam ste vy študovali, ukončili ste tam gymnázium, spolu, aj sestra. Ona bola potom o rok vyššie, ak dobre počítam.

B: Nie. O dva roky, len preskočila jednu triedu.

A: Ako si spomínate na tie školské roky, aké ste mali kamarátky, čo ste robili?

B: My sme stávali o pol šiestej ráno. Na nádražie sem šli peši, otec bol veľmi prísny pedagóg, peši, potom sme šli vlakom do Nového Mesta, prišli sme o siedmej ráno. A tam vznikol problém, riaditeľ bol, neviem prečo, nechcel nás pustiť do školy. Hoci sme prosili a tak ďalej, bolo nás veľa.

A: Takže skôr vás nechcel pustiť?

B: Áno, tak žiadal, aby sme u nejakej rodiny od tej siedmej, do trištvrte na osem boli. A veľmi ťažko sa hľadalo, lebo kto o siedmej ráno pustí cudzie dieťa do domu. Teda to sa proste preklenulo, taká tolerantná bola tá škola, že kto v sobotu, kto bol pobožný nepísal, nemusel v škole písať. Mnohí to zneužívali, ale my sme cestovali.

A: Vy ste nemuseli písať?

B: Nemuseli, ale aby sme nedopisovali doma.

A: Tak ale viete keď niekto na druhej strane cestuje v sobotu, tak ten už môže aj písať

B: Ved' preto to bolo aj smiešne. Mali sme náuku o náboženstve, učil nás nejaký doktor Weiss a boli sme tak hlúpi, mali sme Starý zákon. Jeden stípec bol hebrejsky, a jeden stípec bol česky, lebo my sme mali väčšinou české učebnice. Tak sme si to vždy posúvali, české sme čítali, ale vedeli sme čítať hebrejsky s interpunkciami. Čo som sa horko-ťažko teraz posledné roky naučila. To boli ohromné priateľstvá. Cestovalo nás okolo sto a kapacita gymnázia bola okolo 500, To chodili aj žiaci z dedín, ale vtedy nechodili autobusy, takže sme mali spolužiakov, ktorý šli 5-6 km peši, tuto nasadli na vlak a odtiaľto do Nového Mesta. To boli tí najlepší žiaci.

A: Koľko Židov bolo na škole a koľko nežidov, v akom pomere?

B: Dost'. bolo to zvláštne, to bolo roztriedené, boli triedy. Viem, že prvá trieda gymnázia, kde som ja chodila. Boli tri triedy a v druhom ročníku už len dve. Veľké sito. Ale triedené to bolo podľa náboženstva, ale to až neskôr sme sa dozvedeli. Bola trieda, kde boli katolíci, evanjelici a mali sme jedného bez vyznania, to bola veľká vec, jedného Českobraského a nejakých 10 či 12 židov bolo.

A: Tak v tom čase, keď bol niekto bez vyznania, to bola rarita, áno?

B: Áno. Tak zmaturovali sme, ja som sa na vysokú nedostala, to už 40. rok. Sestra sa dostala, ona bola hudobne veľmi nadaná, na Pražské konzervatórium a študovala popri hudbe, aj angličtinu.

A: Ona sa tam dostala v roku 38?

B: 38.

A: Kedy musela prerušiť štúdium?

B: V marci 39.

A: Hneď ako sa

B: Áno hneď ako obsadili Prahu. Zhodou okolností, moja mama ju navštívila, a keď sa vracala domov, tak v Kútoch na veľké prekvapenie osadenstva vlaku, bola colná kontrola. Tak rozprávala mama, že Praha bola už veľmi rušná v tú noc a bola jazdecká polícia v tú noc. A keď prišla do Piešťan, v tých Piešťanoch už mali, bola kontrola, bola v jednej skupine boli gardisti slovenský Nemci, v uniformách. Ten straník nemecký bol teda lekár, tak povedal mojej matke nemecky „pani lekárniková vy sa budete mať dobre, lebo vy pôjdete do ligy, a ligy potrebuje lekárnikov.“. Moja sestra sa vrátila, využila svoje štúdium hudby a angličtiny a vyučovala. Jeden z jej žiakov bol syn vysokopostaveného gardistu, takže zažmuril oko a nepotrebovala žiadne doklady. Viete čo bola hachšara?

A: Áno, samozrejme.

B: Ja som bola veľmi zanietená pre Palestínu, tak som šla na hachšara do Nového Mesta. Viete tam úradoval rabín Weissele, veľmi moderný pán to bol, chodil za nami do tej hachšara, veľa nás naučil. Bol tam jeden židovský učiteľ, Eisler sa volal, ten potom odišiel do Palestíny, tento Eisler.

A: Vy ste boli v akej organizácii Hašomer?

B: Makkabi Hacair.

A: A Makkabisti boli?

B: Takzvaná sociálne demokracia.

A: Lebo viete o Hašomer človek počuje veľa, ale o Makkabi Hacair sa v tejto spojitosti nerozpráva.

B: To bola zmiešaná skupina, tam boli aj z Oravy ľudia, viedol to jeden mlynár a na Slovensku židovský mlynár neexistoval.

A: A viete že aj áno.

B: Áno?

A:(947)

B: Dobre, ale nie môj ročník.

A: Takže tento pán bol z Břeclavy

B: Z Břeclavy áno. To sa potom nejako rozpustilo, mnohým sa podarilo dostať sa do Palestíny, legálne, nelegálne.

A: Vy ste napokon prečo nešli, keď ste boli tak orientované?

B: Mala som sestru, vtedy bola okolo 40. roku, okolo Vianoc tu bola jedna epidémia meningitidy, zápal mozgových blán, jeden chlapec prežil, všetci mali 20 – 22 rokov. Moja sestra neprežila, ale tento chlapec, čo prežil mal ťažkú epilepsiu aj dosť mladý zomrel.

A: Takže Vaša sestra tiež dostala túto chorobu. Kedy zomrela teda Vaša sestra?

B: 26. decembra 1940.

A: Tuto v Piešťanoch. Pochovali ju na židovskom cintoríne?

B: Áno.

A: Ja by som sa opýtal, ja viem, že je to také nepríjemné, ale predsa len. Keď bol pohreb sestry, ako prebiehal v 40. rokoch židovský pohreb? Môžete mi to opísať? Ako to prebiehalo?

B: Ona prakticky do nemocnice nemohla ísť. Dostávali sme, otec mal kontakty, tak dostávali sme sérum z Berlína, to nepomohlo, ale spústa lekárov sa okolo nej točilo. Ale nepomohlo to. Viem, že to bol obrovský pohreb. Neviem.

A: Dobre, nechajme to tak. Teraz by som sa vrátil naspäť, zase naspäť. Ako malé deti ste spomínali, ste chodievali do židovskej školy tuto, potom ste chodili na gymnázium, aký predmet ste mali najradšej v tých rokoch teda, zo začiatku?

B: V ľudovej škole sa to ešte nedalo povedať. Na gymnáziu, my sme sa učili francúzsky, nie na gymnáziu, ale proste utvorila sa taká skupina detí, ktoré sa učili francúzsky u jednej Francúzsky, ktorá tu ostala, mala ťažkú reumu.

A: V Piešťanoch?

B: V Piešťanoch. Volala sa Krauter. Kroter sme jej hovorili. pokazila nám všetky hračky, pokazila nám ich, lebo učila Berlitzovou metódou. Písať nie, ja som ešte nechodila do školy, ale keď sme mali takých 10 rokov, tak sme hovorili ako po slovensky. Bohužiaľ sa to zabúda.

A: Keď sa smiem opýtať, koľkými jazykmi rozprávate vy?

B: Teraz už nie. No tak slovensky, nemecky, maďarsky, francúzsky, keď čítam, tak anglicky.

A: Materinský jazyk je slovenčina, áno?

B: Slovenčina, nemčina.

A: Takže aj aj, takže bilinguálne ste boli.

B: Áno, lebo môj syn tiež hovorí, že in má dva materinské jazyky. Lebo tak ako môj starý otec s nami hovoril nemecky, môj otec hovoril nemecky s deťmi mojimi.

A: Rozumiem. Takže rodičia sa rozprávali s vami po slovensky, starý rodičia po nemecky. Kdežto už s vašimi deťmi, alebo s vašim synom starý otec, alebo Váš otecko rozprával po nemecky. Tak sa to prenášalo potom. Chcel by som sa opýtať, ako ste trávili voľný čas ako deti? Čo ste sa hrávali?

B: Na základnej škole?

A: Všeobecne. Doma.

B: Nie, lebo vtedy sme začali chodiť do gymnázia, nebol voľný čas.

A: Nebol voľný čas. Predtým na základnej škole?

B: Na základnej škole, viem že sme chodili každú nedeľu na výlet s mojou mamou. To bola taká novinka medzi Židmi, že sa chodilo do prírody. Potom Makkabi bolo až neskôr, začali sme cvičiť. Moja mama písala, také detské divadelné hry, potom aj na verejnosti písali, napríklad tuto bol obrázok Snehulienka.

A: To mamička pripravila ten kostým, ona ho ušila?

B: To ona mala také pomocnice, ona to navrhovala a pomocnice ušili. To bola kráľovná Ester.

A: Tá hra sa hrala teda na verejnosti?

B: Na verejnosti. Viete, nepoznáte Piešťany tam? Bola tam jedna terasa v parku a to sa robilo v lete a tam sa predvádzali tieto, vstupné neexistovalo, to bolo zadarmo všetko.

A: Ja si to predstavujem ako v Košiciach. To bolo také otvorené, keď som bol malý, tak tam hrali, tam aj kapely hrávali.

B: U nás kapela hrala zase niekde inde zase. Tie kostými sa šili u nás, tie texty robila moja mama, u nás sa to nacvičovalo, takže to bol veľmi rušný život, nebol kedy robiť nejaký program. A keď sme už chodili do Nového Mesta do školy, chodilo sa 6 dní do školy. V soboty sme prišli domov o pol štvrtej poobede. Bola francúzština, bol telocvik, makkabi telocvik a čo sme ešte robili? Hudba, telocvik a jazyk, stačilo.

A: Takže aj hudba, na kom nástroji ste hrali?

B: Klavír.

A: A sestra?

B: Tiež.

A: Takže vynikajúco hrala ona?

B: Ona vynikajúco hrala, ona mala veľké ruky, ja mám malé. To hudobné nadanie zdedila moja dcéra.

A: K tomu by sme prešli potom. Takže teraz by sme sa vrátili naspäť. Keď sme sa rozprávali o tomto, tie hry, čo ste spomínali, to robili len židovské deti, alebo aj nežidovské?

B: Len židovské, ale v obecnstve boli aj nežidovské.

A: Porozprávajte nám o tom vzťahu medzi Židmi a nežidmi v Piešťanoch. Aký Židia tu žili, či viacej alebo menej pobožní, alebo ako to bolo?

B: Tu boli až do roku 28 bola jedna obec, ortodoxná. Príčinu neviem, rozišli sa bola neologická a ortodoxná. Ortodoxi mali svoj kostol, veľmi pekný.

A: Ja ho poznám, poznám ho.

B: Áno? A neologicky, dostali takú kocku, hore bolo desatoro a to sa zachovalo, našlo sa to v jednom sklade. Ináč, spoločenský život židovský sa konal len prostredníctvom Makkabi. Nemali sme telocvičňu, moja mama a ešte mala aj nejakých pomocníkov, urobili dohodu s robotníckou telocvičňou jednotou, oni mali miestnosť a aj pódium na divadlo. Takže oni dali miestnosť a Makkabi nakúpi náradie. Bradlá, hrazdy, žinenku, koňa a kozu. Tak tam sme cvičili dvakrát do týždňa rôzne ročníky. Predcvičitelia boli veľmi kvalifikovaní, viem, že jeden prišiel z Ostravy, tu sa zamestnal a potom precvičoval, dokonca on cvičil aj deti predškolského veku. Potom tu boli dve mladé ženy, veľmi schopné, z Trnavy chodila jedna pani...neviem, možno. Ku koncu cvičil jeden študent filozofickej fakulty, ktorý mal za odbor telocvik, angličtina. A keď Sokol, Orol nás odmietli, tak sme sa osamostatnili a každý rok bola

takzvaná akadémia, kde bol vnútorný program, telocvičný program a potom neskôr aj nejaké hudobné čísla a to malo veľký úspech aj u nežidovského obyvateľstva, tam chodili. Tie telocvičné čísla boli tak kvalitné, že Sokol prišiel za mojou mamou, či by tento Goldstein neprebral nejakú skupinu sokolských detí. Ale...

A: Ale už sa to potom nedalo. Kedy to zakázali v meste?

B: Kedy sa to rozpadlo? Poriadal sa každý purim, Purimový ples v hotely Slovan. To bol veľmi elegantný krásny hotel, navštevovaný aj nežidmi. V 38. roku tu bol okresný náčelník Skičák, ten tiež pochádzal z Oravy a oravčania držali spolu.

A: Aj Židia a nežidia, dá sa povedať? Otecka prijímali medzi seba?

B: No iste aj moju mamu, bolo všetko v poriadku. A 12. marca 38 mal byť purimový ples. 12. marca obsadil Hitler Viedeň. No samozrejme, že moja mama to chcela anulovať. Tak prišiel doktor a ešte dnes ho počujem „Ruženka, to nesmieš urobiť.“, lebo by vznikla panika medzi ľuďmi, lebo nežidovské obyvateľstvo to až tak nepociťovalo, intelektuálna vrstva. No tak ten ples sa konal. To bol môj prvý a posledný ples v živote. Ale vzťahy boli, takto, keď sme cestovali do Nového Mesta, Židia viac držali spolu, ale bol priateľský vzťah. Neexistovalo, že ty si Žid a ty nie. Chlapci kupovali noviny A-Z a dievčatá kupovali týždenník hviezda. Každý kupoval iný týždeň a to sa požíciavalo. Čo vám mám o tom viac povedať?

A: Takže A – Z, áno, a Hviezda? Hviezda to bolo české?

B: České. Nezabudnite v tých rokoch ešte slovenské noviny neboli.

A: Takže slovenské noviny v tých rokoch neboli.

B: A-Z, už sa nepamätám, i bolo v češtine, či v slovenčine.

A: To nevadí, to je jedno. Teraz by som sa chcel opýtať na dve veci predvojnové. Po prvé, ten váš dom, ste hovorili, že ste bývali na tej Wilsonovej ulici. Tak o tom nám porozprávajte a či mala mamička pomocnicu v domácnosti a čo bolo jej úlohou? A či ste aj vy ako deti mali nejaké vychovávateľky, to je jedna otázka, ktorú by som mal, potom by som mal ešte jednu, ktoré sviatky ste držali vy doma a ktorý bol váš obľúbený sviatok?

B: Keď sme nemuseli ísť do kostola.

A: Tieto dve otázky ešte.

B: Tak pomocnicu v domácnosti mala mama. Ona nie len že založila Makkabi a starala sa o to, ale ona založila aj a viedla zdarma kurzy tkania kobercov tým perzským uzlom, potom sieťovanie a ešte čo, myslím, že viac už nič. Vychovávateľky sme de facto nemali, ale štúdium farmácie bolo úplne iné ako teraz, predtým bolo štúdium dva roky praxe a potom takzvané malé rigorózum a potom bola vysoká škola, dva alebo tri roky. Nevieť prečo, už vtedy, snáď preto že to bolo kratšie štúdium, boli dievčatá zo Sliezska a Moravy. To bol člen rodiny, oni u nás aj bývali, preto bol byt vždy väčší. A tým že boli zo Sliezska, ony hovorili nemecky. Jednej zomrel otec, nemala peniaze, zostala u nás, pomáhala v lekárni a s nami hovorila nemecky. A tá druhá otázka, čo to bola?

A: Na tie židovské sviatky som sa pýtal. Ako sa u vás držali, ktoré sa držali?

B: Na Chanuku sa zažívali každý deň u nás sviečky. Aj sme spievali.

A: Obdarúvali ste sa na Chanuku? boli nejaké darčeky?

B: Snád' len sladkosti. Ale bol jeden sviatok na jar, to bol Tu bišvat pätnástoraké ovocie, sa vtedy zbieralo a to bolo veľmi ťažké pätnástoroto ovocie pozbierať. Na tu bišvat je zvykom poŕadať slavnostní večere a jíst patnácť druhů ovoce. Mezi nimi by neměly chybět plody, kterými je izraelská země proslavena: víno, fíky, granátové jablko, olivy, datle. Potom samozrejme bo Pésach, ale nevymieňali sme sa riady.

A: Takže nedržali ste ich moc.

B: Nie, no proste Seder držal môj otec a ešte dnes viem, keby ste začal, tak viem, začneme s Hagadou.

A: Vy myslíte...

B: Ja to ešte viem, za chvíľu vám to poviem. Seder držali dosť dlho. Maniš tana.

A: Otázky kto kládol, vy ako najmladšia?

B: Ja ako najmladšia. Keď skončíme, tak potom niečo ukážem. Raz sme boli pozvaní od jedného bývalého rošekola. Juditku Sternovú poznáte?

A: Samozrejme v Bratislave.

B: Áno, jej starého otca, ten tu bol rošekol vtedy.

A: Ako sa volal?

B: Komlós. A tam sme zažili niečo kuriózneho. Bolo jedno koryto s vodou, ako symbol a takéto veci. To bolo zaujímavé.

A: Povedzte, keď takto rozprávate o takýchto veciach, zvykol niekto tuto v meste stavať Sukot? Na Sukot?

B: Áno, ortodoxní Židia, kto nemal dvor, tak na balkóne. My sme robili výzdobu z ligotavého papiera, také hviezdičky. Potom bol samozrejme Roš hašana, Jom kipur,

A: Ktorý sviatok ste mali najradšej?

B: Nevieľm vám povedať.

A: Neviete. K tomu čo nám vedela mama rozprávať. Povedzte mi ešte jednu vec, inak sa opýtam, aký bol vzťah medzi ortodoxnými a neortodoxnými Židmi, ale ja by som sa opýtal skôr na deti, ako deti medzi sebou vychádzali.

B: Ortodoxný chodili do židovskej školy. Neskôr v rokoch 38 –39 boli evanjelické a židovské deti vylúčené zo štátnej školy a mali svoju triedu. Laco Urban do nej chodil, Laco Urban. No my sme sa moc s tými deťmi nestýkali, oni boli veľmi prísne držaní, jediné ortodoxné dieťa, ktoré k nám chodilo, ktoré chodilo aj cvičiť do Makkabi, bola Lili Herststeinova. Tá pochádzala, ja neviem či 8 alebo 9 detí bolo. Tá mala hlas ako zvon čistý. Ona bola hodne hodne mladšia ako ja, a mojej mame sa podaril kúsok, že prehovorila jej matku, bola vdova jej matka a šla s Kinderaliou do Palestíny. Aj tam žije. Prišiel pred niekoľkými mesiacmi dopyt, či sú jej súrodenci a matka na tej tabuli.

Som jej povedala, že sú. Ináč nie. z Ortodoxnej rodiny sa jediné dievča vrátilo z detského, transportu dievčenského.

A: Ako sa volala?

B: Miriam Leitner. O rok mladšia ako ja.

A: Čo sa predvojnového obdobia týka by som sa opýtal ako žili rodičia spoločným životom, mali nejakých kamarátov, nejaký okruh kamarátov s ktorými sa stretávali, čo robievali?

B: Dost málo, lebo tým že my sme chodili tak neskoro domov, sme obedovali o štvrtej poobede, chodila k nám jedna skupina mladých mužov, ktorý boli nápomocní mojej mame. Môj otec nebol spoločenský človek. On od rána do večera bol v tej lekárni.

A: Ako sa volala tá lekárneň?

B: Teraz je na pešej zóne, je tam výstavná sieň U starej lekárne. Dlho mi bolo ľúto za tým, lebo veľmi pekne bola zariadená, také vyrezávané stípičky tam boli, pekné to bolo. Ale moji rodičia neboli v koncentrácii.

A: Stopnem to dobre?

B: Dobre.

Tape no. 2

Side A

A: Vy ste pána Kraina

B: Klement, po vojne už Klement. Bol vyslaný na, hoci bol Žid, bol nedostatok zverolekárov a ešte vojenská armáda, teda vojenská slovenská armáda mala kone, tak bol v okolí Kyjeva a odtiaľ mi poslal pozdrav, že vyvraždili asi 25 000 Židov, to zrejme bol potom tá báseň Babý jar. Poznáte tú báseň.

A: Masaker (013)

B: Áno, Jevtušenko to napísal. Odtiaľ mi poslal pozdrav a vtedy sme boli zhrození, 25 000 Židov sme si neuvedomili, ešte sme nevedeli nič.

A: Takže on ako sa zachránil?

B: To neviem povedať, po vojne som ho stretla a už bol doktor Klement, usadil sa v Študnianskych Tepliciach.

A: Študnianske?

B: V Študnianskych Tepliciach.

A: To je kde?

B: Martin, pri Martine. Nie pri, ale pod.

A: A ešte raz fotografia číslo 19, rozprávame sa o pani Balázs, je Eva?

B: Eva Balázs, žila v Budapešti. Ako prežila neviem, ale po vojne sa u nás zastavila, ona bola vo veku mojej sestry a to bola taká výmena. Ona prišla občas sem a sestra

chodila tam. Viem, že som im závidela, lebo ja som bola o dva a pol roka mladšia a v tom veku to bol veľký rozdiel.

A: Takto, čo ste im závideli?

B: No proste vtedy mládež tak necestovala ako teraz. Ísť do Budapešti, to už bolo niečo. Okrem toho jej rodičia boli učiteľia, tej Balázs Évi a mali jednu zotavovňu na Balatone. Tam chodili v lete. Na mňa sa už nedostalo.

A: Dobre a porozprávajte nám o fotografii číslo 18. Kto je pán doktor Lednár, čo by ste o ňom vedeli?

B: Doktor Lednár sa narodil v Piešťanoch stal sa z neho gynekológ, vystáhoval sa s manželkou a dcérou do Izraela, žil v meste Sfat a jeho dcéra sa vydala neskôr za pracovníka Siemensu, ktorého preložili do Kanady. Teraz má 93 rokov doktor Lednár, bol minulý týždeň.

A: Takže ešte stále žije, ako sa volali pred tým?

B: Lövi, Lövi. Lövi pochádzal, jeho otec mal nejaký sklad paliva a mal dvojča, jednovaječné dvojča.

A: Otec jeho?

B: Jeho otec. Nejaká jeho príbuzná šla do Banskej Bystrice, tam žil ten druhý, jeho dvojča. Keď sa vrátila, povedala „Samu bácsi, Samu bácsi, duplán látok.“

A: Teraz by som sa chcel opýtať, či viete ako prežil pán Lednár vojnu?

B: Áno, tak približne. On bol tiež členom 6. práporu a niekde v Sabinove. Bol veľmi obľúbený, jednak je príjemný človek a vzhľadný človek, no a potom neviem, on bol, on tesne pred ukončením štúdia, lebo študoval v Prahe, tak ukončil štúdium a nešťastnou smolou sa stal primárom v Banskej Bystrici, gynekológ. Prosím vás, ale to nedávajte.

A: Na fotografii číslo 17, zľava doprava.

B: Zľava doprava. Doktor Kürti.

A: Kürti.

B: Potom moja mama, Ružena Erdély a moja sestra, Magda Erdélyová a inžinierka Ruth Kürti.

A: Pri akej príležitosti bola táto fotografia?

B:

A: Takže chlapci každý rok splavovali

B: Splavovali Váh od Ružomberku až do Komárna.

A: A pri tej príležitosti sa zastavili v Piešťanoch?

B: Oni mali skladateľný kajak, tak tú vždy rozobrali a oddýchli si niekoľko dní a pokračovali.

A: Takže ostali u vás ako keby na návšteve?

B: No naše matky boli sestry.

A: Teraz by som sa chcel opýtať, ako prežili týto dvaja bratia vojnu? Bratia, alebo celá rodina Kürtiových.

B: To boli tí mládenci, ktorý stavali pristávaciu plochu pre americké a sovietske lietadlá.

A: Áno, takže o nich sme sa už rozprávali. A mamička ich prežila vojnu?

B: Ona bola s nami v partizánskej skupine.

A: Porozprávajte nám o dievčatku na fotke číslo 16, porozprávajte nám o nej.

B: Vera Tolnaj, bola z dobre situovanej rodiny, mala sestru a otec bol Žid, samozrejme konvertoval a deti boli veľmi katolícky vychovávané. Lojálne, aspoň k nám boli lojálni.

A: Ako často ste sa stretávali, lebo som si všimol, že ju máte na viacerých fotografiách?

B: No tak Mikuláš a Vianoce tu boli často. Často, lebo ich teta bola učiteľkou klavíru a my sme tam chodili a oni k nám, Piešťany sú malé.

A: Tak to boli taký rodinný priatelia?

B: Áno.

A: Čo sa stalo s...

B: Jej staršia sestra bola jazykovo veľmi nadaná, pracovala na anglickom veľvyslanectve už po vojne ako neviem čo, ale proste pracovala a umožnili jej a jej sestre, dostať sa do Anglie. Odtiaľ sa odsťahovali do Kanady, tam sa vydali, jedna ovdovela, obidve ovdoveli. Prerušilo sa spojenie.

A: Chcel by som sa opýtať, počas vojny boli nejakým spôsobom perzekuovaný, za to že pochádzali z miešaného manželstva?

B: Tak vám poviem, ja som tu nebola. Oni boli niekde, nie dievčatá tu neboli. Dievčatá boli prísne katolícky vychované, ich otec sa niekde schovával. Oni o tom nerozprávali a nevypytovali sme sa.

A: Na fotografii číslo 15 koho vidíme?

B: Lili Herzog.

A: Správne píšem Z?

B: Áno, Herzog, hrala tú kráľovnú Ester.

A: Porozprávajte nám niečo o tom. O tej Lili najskôr.

B: Bola skoro o 10 rokov staršia, alebo 8 rokov. Bolo to veľmi pekné dievča. Viac o nej neviem, lebo to bol obrovský rozdiel vekový. Prežili vojnu, niekde boli schovaný rodičia a aj ona. Po vojne odišli do Kanady a vydala sa, veľmi skoro ovdovela. Viac o nej neviem.

A: Chcel by som sa opýtať na fotografiu číslo 12. Pri akej príležitosti vznikla táto fotografia?

B:

A: Takže ich brat Alexander.

B: Žil v Amerike

A: Od 38. roku?

B: Približne áno. Nakoľko bolo cestovanie obtiažne, sa vždy stretávali na pohraničí niekde v horách. Pravde podobne je to Makov, ale nedám hlavu na to.

A: Makov, teda nie Krkonoše ale Makov.

B: Makov na Moravsko - slovenských hraniciach.

A: Teraz by som sa chcel opýtať, mám to zapnuté, ako prežil vojnu Alexander? On bol v armáde niekde, alebo?

B: Nie, on už bol v Amerike vtedy.

A: Len bol čisto v Amerike. Porozprávate nám niečo o jeho živote po vojne, alebo o živote všetkých troch po vojne.

B: Tak najmladší, počkajte, bol 14. ročník, keď mal osemnásť, to bol koľko? 33?

A: 32.

B: 32 zmaturoval, študoval na technike v Brne, no a potom sa stal asistentom a šiel do zamestnania. Po vojne som už povedala, že on staval, nie po vojne, ale počas vojny.

A: Nešťastne zomrel v podstate, o tom sme sa rozprávali. Alexander?

B: Alexander žil v Amerike, dlho sme o ňom nič nevedeli, až keď stavali letisko, jednému z amerických vojakov dali do ruky dopis.

A: Letisko kde?

B: Tri Duby. Dopis, kde mu písal teda, je vojna, kedy sme, je tu a menoval kto tam zo známych bol. Tak sa viac neuvidíme, keď budeme mať šťastie, prežijeme. A dostal ten dopis. Po vojne sa tiež nemohlo cestovať, tak sa raz s matkou, ktorá bola, už mala sedemdesiatku stretli v Rakúsku.

A: A čo viete o ňom potom? Čím sa živil on v Amerike a kde žil?

B: On pracoval v boingových závodoch, bol strojní inžinier, mal dve deti a občas sem chodil, ale dosť zriedka.

A: Boing je v Detroite? Neviete. Dobre. A o Vojtechovi sme tiež v podstate už hovorili. Takže fotografia číslo 10, zľava?

B: Zľava Karol Kürti.

A: A ich mamička áno?

B: Áno, Malvína.

A: Foto vzniklo v Ružomberku?

B: V Ružomberku na trhu.

A: Fotografia číslo 9. Začneme zľava.

B: Karol Kürti.

A: Ten s tenisovou raketou, alebo ten?

B: Nie. Ten najmenší. Karol, Vojtech, Geiger Imre a tých ostatných nepoznám. To je v Ružomberku, tenisové ihriská.

A: Porozprávajte nám niečo o pánovi Geigerovi. Čo viete o ňom?

B: Viem že jeho otec bol právnik, mali nádhernú knižnicu. Nezabúdajte, Karol bol 14. ročník a tí sú oveľa starší.

A: Čo sa s nimi stalo počas vojny? Neviete, ani len netušíte. Fotografia číslo 8. začneme dospelých, alebo tých vyšších zľava.

B: Vojtech Kürti, doktor Manczi Dessler, Max Porges, Leona Porges, Ružena Erdély, Karol Kürti, Artúr Porges.

A: Takže spodný rad.

B: Áno. Edit Porges, Magda Erdély a Heda Erdély. Štrpské Pleso.

A: Rok?

B: 30, možno ešte menej, 28 tak nejak.

A: Teraz by som sa opýtal, povedzte nám niečo o rodine Porgesových, ako si ich pamätáte.

B: Rodina Porgesových žila v Žiline, neskôr v Ružomberku. V 44. ich chytili a pri Štuniavských Tepliciach zastrelili, ten prípad, čo som hovorila, že sa schovali za strom.

A: Áno, takže to boli oni. A Manczi Dessler?

B: Dessler, tá vyštudovala vo Viedni medicínu. V 38. roku v Krištálovej noci, 8. november 38, prišla v bielom plášti k nám a snažila sa dostať na západ, to sa jej po čase vydarilo, dostala sa do Anglie, kde jej diplom neuznali, pracovala ako zdravotná sestra. Ona bola odborník gynekológ, detský lekár. Počas bombardovania Londýna, zachránila 30 detí a ako odmenu, dostala povolenie vykonávať lekársku prax.

A: Chcel by som sa opýtať, ako často ste chodili na takéto výlety?

B: Každý rok.

A: Každý rok to bola rovnaká zostava?

B: Nie. Karol Kürti a Vojtech Kürti chodili k nám každý rok v lete a my sme sa revanšovali, my sme chodili do Ružomberka k ich matke. Ale my sme boli taký výletníci, Židia sa nám vysmievali, že kto to kedy videl, chodiť na dovolenku s batohom.

A: Fotografia číslo 7, zľava.

B: Cecília Duschnitz, rodená Meisl, Ružena Erdély, potom Benedikt Duschnitz, moja maličkosť a moja sestra, Heda Erdély a Magda Erdély.

A: Fotografia vznikla v Ružomberku?

B: Nie, to je v Piešťanoch pri vchode do parku.

A: Ako často chodievali starý rodičia, mamkini rodičia?

B: Každý rok.

A: Ako dlho sa zdržali?

B: 5-6 týždňov.

A: Fotografia číslo 4 zľava.

B: Karol Kürti, Alica Herzog, Edit Porges, Magda Erdély, Eva Herzog a ja.

A: Pri akej príležitosti vznikla táto fotografia?

B: U nás bolo také rodinné stredisko, mládež chodila k nám, proste sa cítili dobre u nás.

A: Takže u vás sa stretávala mládež, stretávali sa aj rodičia u vás, alebo len deti chodievali?

B: Deti a súrodenci mojej matky chodili. U nás bol taký otvorený dom.

A: A na fotografii číslo 3, táto slečna v pravo?

B: Slečna Héger, ale na krstné meno sa nepamätám.

A: Ona bola?

B: Ona bola študentkou farmácie, potom zostala u nás. Jej rodičia nejak.

A: Pamätáte sa čo sa stalo s ňou počas vojny? Nie. Neviete. Horný stojaci na fotografii číslo 2?

B: Ábel Ringwald a Laci, napadne mi. Potom bol Miky.

A: Nevadí, nie je to dôležité. Ten spodný rad zľava?

B: To som ja, Karol Kürti a moja sestra.

A: Kde bola fotografia?

B: V Piešťanoch, teraz je tam stredisko Ahoj, mládežnícke.

A: Mládežnícke. Aj vtedy tam bolo mládežnícke stredisko?

B: Nie. Oni tam bývali, to bola veľká rodina. Ale mali dvor veľký, záhradu, mali tam rôzne náradia, tak sa tam chodilo.

A: Pozerám, vtedy to bolo v móde mať také športové náradia tuto v Piešťanoch? Ako doma, alebo to mali len vybraní?

B: V takej veľkej miere len oni. Viem, že mi sme mali napríklad kruhy zavesené doma, ináč nie.

A: Teraz keď sme sa rozprávali, vy ste spomínali len Erdély, bez „ová“. Povedzte ako mám používať v interview to priezvisko s „ová“ alebo bez „ová“. Ako ste si to mysleli?

B: Ja neviem ako to je gramaticky, no v škole sme písali „ová“.

A: Ale doma ste hovorili, alebo keď ste hovorili, tak vy skôr hovoríte bez „ová“? To sa chcem opýtať.

B: Ja používam všade „ová“ keď píšem.

A: Keď píšete, dávate všade „ová“, ale keď hovoríte, tak hovoríte vždy bez „ová“. Ani raz ste nespomenuli „ová“.

B: Nie? Takto posledné roky sa o tom často hovorilo, že mená, ktoré nemajú klasickú slovenskú koncovku, sa nemenia.

A: Takže práve sa rozprávame o mamičkiných súrodencoch a dostali sme sa k Ernövi Duschnitzovi, ktorý bol ekonóm, čo sa stalo s ním počas vojny?

B: Presne čo robil, to neviem už počas vojny, len v nejakej firme pracoval, ktorá obchodovala s drevom.

A: A čo sa s ním stalo?

B: Uväznili ho do februára 45 a keď vyprázdňovali väznice, sa dostal do transportu politických väzňov, napadli vojenský transport, šiel vo vojenských nákladných autách, a napadli ho anglické a americké lietadlá, lebo to vypadalo ako vojenský transport. A pri Melku nad Dunajom tam zahynuli.

A: Jeho manželka taktiež zomrela?

B: Áno. Tá bola taktiež s nejakým transportom.

A: Čo sa stalo s ich synom Jurajom?

B: Juraj odišiel ešte pred vojnou do Anglie, hneval sa na nás, že my sme prežili a jeho rodičia nie.

A: Áno o tom sme už hovorili. Čo sa stalo s Maxom Porgesom, manželom Leony?

B: Bol zastrelený pri Študnianskych Tepliciach

A: Študnianske?

B: Áno.

A: S čím sa zaoberal Max ešte pred vojnou?

B: Nejakým drevom.

A: Teraz by som sa opýtal, aký osud postihol Fridu, Fridu a Dezidera?

B: Frida mala, Frida a Dezider mali dve deti, Zuzana a Jákob. Keďže hovorili dobre maďarsky, oni žili v Maďarsku, tak odišli do Maďarska. Jeho deportovali, zahynul na pochode hladu. Ona, ju tiež chytili a postavili ju s veľkou skupinou ľudí na Silvestra 44-45 do Dunaja.

A: Áno. O tom sme hovorili. V podstate týmto spôsobom tuto máme všetko. Starý otec Duschnitz, rozprávame o jeho súrodencoch.

B: Presne už neviem, ako sa volali. Pamätám sa na jednu jeho sestru, tá sa volala Júlia. Júlia žila v Bratislave.

A: Čím sa zaoberal jej manžel? Neviete. Ale mal ešte dvoch bratov, ktorí žili v Spojených štátoch.

B: Áno, možná aj viac. Ale viem, že prednášali na vysokej škole.

A: Obidvaja?

B: Áno.

A: Čo prednášali, viete?

B: Nie.

A: Dobre, dobre. Teraz by som sa opýtal, kde sa narodila mamičkina mamička?

B: Podbielie.

A: Pamätáte sa aj na nejakých súrodencov starej mamy?

B: Viem kde bývali. Bývali v Ružomberku a on sa volal Kálmán, neviem.

A: Takže len tolko. V poriadku. Teraz by som sa opýtal, sa vráťme naspäť, povedzte nám ako prežila, alebo v podstate ako prežila Vaša rodina druhú svetovú vojnu? Čo sa s vami stalo, po tých, keď sa začali zavádzať protižidovské zákony?

B: Tak začnem od Anny. Oni žili vo Viedni, a prišli sem do Piešťan.

A: Anna bol mamičkina?

B: Najstaršia sestra. Malvin, tá žila v Komárne. Jej manžela vzali Nemci ako rukojemcu. Nikdy viac ho nevidela.

A: Pri akej príležitosti ho vzali ako rukojemníka?

B: Obsadili Maďarsko. bol vysoký úradník, bol sudca. Potom bol, Róbert bol v Rakúsku, ten bol v Maďarsku, Elena bola v Zakarpatskej Ukrajine.

A: Porozprávajte nám tak iba tú najužšiu rodinu. Teda Vás, mamičku a otecka a prípadne ešte aj ľudí, mamičkina sestra tá Kürtiových, tá bola s vami, ste hovorili. Čo sa stalo. O tomto mi porozprávajte.

B: Tak Kürtiová, Tá žila v Komárne a keď sa schyľovalo ku koncu, že Nemci obsadia Maďarsko, moji rodičia vtedy žili v Bátovciach.

A: Bátovce?

B: Bátovce. To je teraz okres Levice.

A: Ako sa tam dostali?

B: No môj otec mal prezidentskú výnimku, ako lekárnik, ale napriek tomu ho vzali do koncentračného tábora do Žiliny. Ja som žila v Michalovciach. Dostala som telegram, rodičia sú v sanatóriu v Žiline. To nebolo dohovorené, to automaticky sme vedeli, čo to znamená. Tak viem, že to bolo v jednu sobotu, cestovné povolenia sa nedávali v sobotu, nedeľu, tak som načierno cestovala do Žiliny. Tam žila Frida, jedna sestra mojej matky. Tak som zistila skutkový stav, vysvetlili mi že potrebujem, ako on podlieha zdravotníctvu, takzvaný fonogram od ministerstva zdravotníctva, aby ho prepustili. Tak som si dala povedať, poradila som sa za kým mám ísť, a šla som do Bratislavy na ministerstvo, kde bol nápis „Židom a psom vstup zakázaný!“. Potom som našla priateľov, ktorí ma odkázali do Topoľčian, tam žil jeden lekárnik, samozrejme nežid, ktorý mal rezort lekárne pod svojim prstom. Tak som šla za ním, porozprávala o čo sa jedná, že môjho otca nepozná ale on je známy odborník a vie o tom, že má niekoľko patentov na lieky, ktoré sú aktívne, teda sa vyrábajú.

A: Váš otecko?

B: Nie môj otec nevyrábal, ale firma Fragner Praha vyrábala.

A: Ale Váš otecko mal tie patenty?

B: Áno. Tak povedal, ak mi donesiete receptúru ANOVALU, je vonku. Lebo som mu povedala, že ja peniaze nemám. Tak som kludne odcestovala a čakala som, a nedočkala som sa. Každý piatok šiel transport do Osvienčína 1000 ľudí. Raz som sa dopytala, že sa tam robia veľké obchody, špinavé obchody, tak som zase pátrala a dostala som sa medzi ľudí, ktorých som náhodou poznala, tiež už o 20 rokov starší ako ja a pýtala som sa že čo je, lebo viem o tom, že ten fonogram odišiel z Bratislavy. Nevedela som, ale som to pridala. No tak sa pozreli na seba a povedali, jej, ten je už dávno tu. Viete niekoľko ľudí sme dostali týmto spôsobom von, no ale mne ste nič nepovedali. O dva dni boli vonku. A u toho lekárnik, u ktorého som bola v Topolčanoch mi povedal, teraz si vyberte kde chcete aby otec pracoval. Mala som 20 rokov, nevedela som kde, čo je. Tak mi dal vybrať a ja som mala taký dobrý nos a vybrala Bátovce. To bola jedna čiste, nevedela som, čiste evanjelická dedina. Tak otec rovno zo Žiliny, cestoval do Bátoviec. Matka potom šla do Piešťan, zabalila a šla za ním. A tak sa dostali do Bátoviec. Skvelí ľudia. S tými, ja som Vám rozprávala, že sme pripravovali evakuáciu žien a detí z Novák.

A: Nehovorili ste o tom.

B: Musela som povedať.

A: Len spomenuli, ale sme si povedali, že sa k tomu vrátíme.

B: Môžem hovoriť ďalej?

A: Nech sa páči.

B: Tamojšia mládež mi pomáhala toto organizovať.

A: To bol ktorý rok?

B: 44 už. No ale potom k evakuácii nedošlo, lebo vypuklo povstanie. Ale oni pripravili do takzvaných lochov. To boli vínne pivnice hlboko do zeme, a tam pripravili oni jedlo, deky, bez toho aby sme povedali čo, boli ohromní. My sme sa tak spriatelili, že to priateľstvo trvalo až do 70. rokov. Kým stará garda nezomrela. No a potom v apríli, bolo treba už, počkajte, som nepovedala všetko. Áno v 44. roku vypuklo povstanie a ja som musela, žila som v Michalovciach ale musela som odtiaľ odísť, ako nežiaduci živel. Tak som šla k rodičom. Môj manžel bol preložený do Trnavy, do vojenskej posádky. Jedného dňa, som chodila s nimi orať, som sa naučila koňom orať, do mlyna sme chodili. Jedného dňa nás zastavila jedna skupina vojakov, legitimovali sa, oni boli členovia 6. práporu. Odzbrojili gardistov a rozmiestnili ich pozdĺž Slovensko Maďarských hraníc. A tam tesne boli hranice. Dohovorila som sa s nimi, že keď bude horieť, mi dajú vedieť do lekárne. Tak nám dali vedieť a mi sme 6. októbra odišli z Bátoviec cez hory, doly.

A: Už tam bola aj mamičkina sestra, tá z Komárna?

B: Tá žila potom u svojho syna Karola. Sme šli cez hory, doly do Krupiny. Krupine sme potrebovali niečo kúpiť, jedlo, tak nám povedali, že nepredáme, ale keď prídeš hodinu šúpať kukuricu, tak ti predám chlieb, ešte ju dnes počujem. Tak som šúpala, nepoznáte asi to šúpatko na kukuricu, to sa navlečie na prsty a klas sa takto šúpe. Tak som tam pracovala hodinu, aby som zaplatila 30 korún za kúsok chleba.

A: To bolo na tú dobu, dosť drahý chlieb.

B: Všetko bolo drahé. No a odtiaľ sme potom vlakom šli, otec, mama a ja sme šli. My sme boli totiž nielen príbuzní s Kúrtiovcami, ale s tými chlapcami sme boli aj veľmi dobrí kamaráti. Sme sa dostali do Sliacha, ale vtedy bola už tma a bolo vidieť len svetlá svietiť, ako pristávali lietadlá a na krídlach mali svetlá. Rodičov som usadila, hoci boli mladí, mne sa zdali byť starí, mama mala 52 či koľko a otec 52-53. A oslovila som železničiara, že hľadám inžiniera Kúrtho. Ktorého? Karola. Ja vás tam zavediem, je mi to známy človek. Tak sme tam zašli do nejakej kancelárie. Povedal mi, dobre, že ste prišli, pôjdete zajtra s nákladnými autami na Horehronie. Tak naložili dve nákladné autá palivom a narádím a takto naložené nákladné autá, takto navrch boli naložené tie autá, na jedno brala zodpovednosť mama, otec bol kardiak, takže jeho sme nezaťažovali, a ja druhé. Dostali sme sa do polhory, existuje tam na Morave jedna a tam dole, a tam nám prideliť Národný výbor jeden dom, a tam sme hore, zamkli bránu a tam boli tie dve nákladné autá. Odtiaľ sme potom, mama strážila tie dve autá a rozhlas dedinský hlásil, ja neviem, že kto má koľko rokov, ten nech ide do vojenského skladu pracovať. Ja som sa vybrala do školy. Tam boli striebro

A: Príbor?

B: Príbory tam boli, tie najkrajšie svietniky aké si len viete predstaviť, a v tých zadných miestnostiach boli naložené bielizeň, vojenská bielizeň, tie hrubé trikotové. Ráno tam prišli také štíhle dievčatá a večer tam prišli také matróny. boli naobliekané, pod šatami mali, no ja taký dobrý somár som si nevzala nič. Až na druhý deň ma jedna taká teba poučila. Máš už niečo na sebe? Nemám. Tak si niečo vezmi. No ale to striebro, si neviete predstaviť, aké nádherné veci tam boli.

A: Židovské veci?

B: No samozrejme. Ale to striebro.

A: A o vás vedeli, že ste Židia? Nevedeli?

B: No, nemali sme to na čele napísané, vtedy sme nenosili hviezdu, ale tak pravdepodobne áno. Boli slušní. Nemali sme čo jesť a bola veľmi vlhká jeseň, tak sme sa vybrali a tam sme stretli tú pani Porgesovú. Tú maminu sestru, ktorú potom zastrelili. Vybrali sme sa do lesa, huby zbierať, ani jedna nepoznala riadne huby, ale nazbierali sme toho strašne moc a potom nám tam jedna teta prebrala, čo je dobré a čo je zlé, mali sme šťastnú ruku, že sme to mohli zjesť. Tak sa varil hríbový guláš, nikomu sa nič nestalo. Až potom prišiel príkaz zo Sliacha, z Troch Dubov, že sa máme sťahovať. Tak sme sa sťahovali do Nemeckej. Neviem, či viete o tom čo tam bolo. Nemecké a tam nám prikázali sa uložiť, neviem ako sa volal gazda, nepríjemný človek, do jednej izby nás zaviedol a z tých posteľov zobral tie slamníky, dal tam len tie drevené brice. Nechcel nám nič predať a ani sme nemali veľa peňazí. Zase prišiel odkaz, že máme prísť do Bystrice.

A: Odkaz chodil od tých Kúrty, bratrancov Kúrtiových?

B: Áno. Ale nič, cestovné povolenie, absolútne nič sme nemali. No ale príkaz je príkaz, tak som šla na nádražie a ja naivka, som si žiadala lístok do Bystrice. Tak mi povedali, kade chodíš, vlaky už nechodia. Ale tam stojí jeden vlak. To bol takzvaný pancierový vlak, taký z plechu, chudák. Bola som mladá, tak som ich uprosila, aby

ma zobrali. Budeme platiť pokutu. Komu? Niet pána žiadneho. Tak som sa schovala pod jednu lavicu, vyložili ma v Banskej Bystrici, vedela som, kam mám ísť. Tu bola jedna Nemka, ktorej manžel bol Žid, ale ten bol niekde schovaný. Rodičia zostali v Nemeckej. No ale videli, že sa nevraciam, že neposielam žiadnu správu, tak sa len, tak naľahko vybrali niekam. Tam bola križovatka Banska Bystrica a Púchovec, a na tej križovatke stretli dvoch chlapcov. Povedali tí chlapci, že majú zbrane, ale nemajú streľivo. Mama mala 100 korún a dala im ich, to im zachránilo život. Šli smerom na Bukovec a tam v nejakom dome zostali.

A: Prečo hovoríte, že tých 100 korún im zachránil život, že tí chlapci ich.

B: Počkajte. Keď som prišla do Banskej Bystrice, tam bol Karol Kürti. Že kde sú rodičia. Tak hovorím, že v Nemeckej. No tak on mal takú malú erovku, červenú, tak išiel ich hľadať. Tak sa dostal na tú križovatku a tam boli títo dvaja chlapci a pýtal sa, videli ste nejaký starší manželský pár? Že áno, tuto šli hore kopcom. My sme mali v rodine takú melódiu sme pískali, keď sme chceli niekoho hľadať, tak on si pískal túto melódiu a našiel ich. Naložil ich a dostal sa, oni nevedeli kam idú a dostali sa až na Staré hory. Tam ich zastavili Sovieti a povedali, že rekvilujú tú erovku. Nemohli povedať, že nedáme. Povedali termín, že sa vrátíme, nikto neveril, ale oni sa vrátili s tou erovkou.

A: Neni možné, že Rusi sa vrátili.

A: Áno. No a tu tej Nemky ma zas čakal od toho Karola príkaz, že ráno o šiestej sa pohni smerom na Donovaly, ale dostaneš do vena dve deti. Tak to bolo dvanásťročné dievčatko a chlapec mohol mať 15.

A: Boli to židovské deti?

B: Áno. A ja som mala 22, ale už nikdy som nezistila a neviem od koho, som mala tam jeden prepúšťací dopis z nemocnice Staré Hory. Neskôr som zistila, že ten môj vojnový manžel bol z Trnavy preložený do Starých Hôr, lebo celá trnavská vojenská posádka sa sťahovala do Banskej Bystrice.

A: Kvôli povstaniu?

B: Áno. Ale dodnes som to nezistila od koho to bolo. Tak sme sa o šiestej ráno vybrali, deti prišli za mnou a šli sme peši. To je asi 20-22 km. Pri viadukte smerom na Harmanec, odbočka je doľava smerom na Harmanec, tak nás zastavila vojenská hliadka a povedali, nikto nesmie ísť ďalej. Lebo tam boli Žid, nežid, deti, nedeti, starí, mladí s detskými vozíkmi, fúrikami, to všetko išlo preč. Tak ja som na šťastie túto priepustku mala a tých dvoch som povedala, že sú to moji súrodenci. Nakol'ko to boli deti, nekontrolovali. To bol hrozný pochod, to bol hrozný pochod, lebo ľudia na nás kričali, ktorých nechceli pustiť, vezmite nás sebou. Pri ceste zdochlé kone, vyradené zbrane. Išla som na určitý kód, to už nepamätám a tam bola jedna takzvaná drevorúbačská chalupa. Tam bol lesnatý kraj a tam tí robotníci bývali. Tak som tam prišla a z tej chalupy vyletela moja mama. Ich tam zaviezol Karol. No ale mi sme v lese našli padáky. Aj nákladné, tie boli bavlnené, aj hodvábné. No a naivný sme boli, sme dva boli sami civily, a boli mokré a my sme rozprestrelí tie padáky. Napadli nás šľuky, s palubnými zbraňami, no a našťastie tam boli kryty, tak sme sa tam schovali, ináč by nás to úplne rozstrieľalo. No ale aj to sme prežili. Boli sme tam niekoľko dní a potom prišli nejaký vojenský, čo ja viem čo tu mali, a oni sa postavili hore na povalu a hádzali dole veci, topánky, po jednom, viete vojenské topánky a kto

čo chytil, to mal. Vojenské nohavice, krátke kabáty, ale najradšej bolo, keď povedali, teraz silní chlapi. Prišli tam a už tá skupina bola zorganizovaná, taká inžinierska skupina to bola, všetci pracovníci, z týchto leteckých základní, tak to boli chlapi ako hory, zvlášť jeden, ten bol veľmi oddaný, ten bol tesár z povolania. Tak dávali, dostali sme vrece kříšťalového cukru, vrece hrachu, suchého.

A: To boli koľko kilové vrecia?

B: Také veľké, obrovské. Hrach suchý, ten sme vyhodili, lebo bol plný žižíkov. Viete čo je žižík? Potom sme dostali vrecia ryže, po vojne sme nikto nechceli ani vidieť ryžu.

Tape no. 2

Side B

B: Potom kávu, to boli kocky, veru, taká mletá s cukrom, lisovaná, už si nepamätám aké kocky to boli. Sme to hodili do ešusu plnej vrelej vody, tak bol jeden ohromne sladký nápoj.

A: To ste dostali kto? Vy a vaši rodičia?

B: Celá skupina, tá inžinierska skupina. Bolo nás 11 alebo 12.

A: Tam boli aj tí bratia Kűrtioví?

B: Áno, ten mladší, ten dostal velenie tejto skupiny. My sme boli dobre vyzbrojený, mali sme zbrane, strelivo.

A: Takže už tam bola aj jeho mamička?

B: Áno.

A: Tí sa tam dostala ako?

B: Peši.

A: Tiež, tak ako vás ju tam priniesli.

B: 60 ročná bola, ale bola skvelý turista.

A: Ako celá vaša rodina.

B: Ale teraz niekde treba bývať a nakoľko to boli stavari, Domin Ružíčka, to bol ten tesár, ten sa postavil do svahov, tam bol veľmi strmý svah na Šturec, malý Šturec to bol. Tak sme robili výkop, do takého L a lialo ako z konve. No tak sme začali, ale ohromný pozor sa dával, že sa stínali len stromky celkom od zeme, nie od metra. Z toho také provizórne lešenie sme urobili a mali sme stanové dielce a to sme zakryli tými dielcami a bola noc. Natrhali sme čačinu, na to sme si ľahli. Na nás nepršalo, len fúkalo zo všetkých štyroch strán. Ale prežili sme. Ráno sme potom stavali usilovne ďalej, takže po dvoch, po troch dňoch už sme mali strechu, teda proste celtovinu a potom tri strany sme mali tiež celtovinu, ale na štvrtú sme nemali. Tak sa veľmi husto zapichala čačina a preplietali sme čačinou, ale aj tak už bol koniec novembra, koniec októbra. Tak sme to vylepšovali. objavili sme jednu chatu, polorozborenú, ale z tehiel, tak sme si tehly nosili pekne a postavili sme si piecku. Takže bolo na čom

niečo zohriať. Bola pitná voda, my sme povedali, že je pitná, či aj bola, to my sme nevedeli, bola asi tak 2 km vzdialená.

A: Potok?

B: Nie, nejaký prameň to musel byť. Sme ho rozšírili a odtiaľ sme si nosili vodu, viete si to predstaviť, tú radosť, no ale nič. Mali sme vodu. 20. novembra napadol prvý sneh a viacej sa neroztopil, ale mali sme strechu nad hlavou a tie padáky konečne uschli a odvtedy sme nemrzli. Do toho 20. novembra sme sa nevyzliekli, ale obliekli sme všetko, čo sme mali. Tak zima bola, že nám vlasy primrzli o tie stanové dielce, ale nikto ani nekýchol. Tak sa to vylepšilo a v blízkosti býval jeden cestár. Nakolko títo dvaja Kürtiovi stavali cesty, mosty, tak ich všetci tam poznali v okolí. Tak nám odkázal, že má jednu pec pre nás. Meteoriky, asi tak vysoké.

A: Dobré ťažké.

B: Dobré ťažké, no tak šli títo Kürtiovi chlapci a ten Ružička, striedali sa a nosili, lebo to bolo všetko hore kopcom. No ale prvýkrát, čo sme sa neobliekli na noc. V tom stavanom krbe, nie krb, ale v tom peci sa kúrilo, takže bolo dosť, my sme sa cítili ako v raji a vtedy sme zaviedli aj stráže. Lebo kým nebol sneh, nikto nenašiel našu stopu. Keď už bol sneh, tak to bolo už nebezpečné. Tak sa rozostavali stráže.

A: Ako ďaleko od tej chaty, čo ste postavili? Ešte jedna vec je dôležitá, koľko ciest k nej viedlo, z koľkých strán sa mohlo k nej prísť?

B: No to bolo z každej strany.

A: Z každej strany.

B: Kto sa tam vyznal. Z tej chaty k nám, len my sme zanechávali stopu, takže keď napadol sneh, tak sa stopy robili a stopy zahádzali. Ja som bola najmladšia a najľahšia, tak prvá som šla ja dole, smerom. A späť keď sme šli, tak som šla posledná. Spravili sme také dve metly a to sa zahladzovalo, takže sme boli čisté.

A: Nebolo vidno?

B: Nie. Ale, zapnuté?

A: Zapnuté. Povedzte len také, čo môžete povedať.

B: Tento Domin Ružička, ten bol netrpezlivý. Proste on bol, okrem toho, že bol tesár, miloval prírodu a bol poľovník.

A: On bol Žid, alebo nie?

B: Nie.

A: Takže ste tam boli zmiešaní, Židia aj nežidia.

B: Bol tam jeden zamestnanec ministerstva obrany Slovenského štátu, samozrejme nežid, bol tam jeden inžinier z Čiech, tento Domin Ružička, potom tam bol jeden Rus, ktorého rodičia v roku 1917 odišli do Sovietskeho zväzu, ten tam bol a ostatní boli Židia. Ale počas toho pobytu, nám dve Nemky, ktoré boli veľmi slušné, z Bystrice posielali správy cez, mali sme tam spojku v dole v dedine a tam sme dostali veľký balík práškovej papriky. Lebo sme sa dozvedeli, že keď posypete zem práškovou paprikou, tak psy nenaberú čuch. Tak sme to urobili, našťastie žiadny psy neprišli, ale jedného dňa v noci sme počuli, niekto mňa hľadal, kričal, reval. Napriek tomu, že

bola hliadka, ale zrejme sa tam vyznal. No tak vysvitlo, že môj vojnový manžel, ktorý bol lekár v Starých Horách dostal nejakú chorobu, oni diagnostikovali týfus. Tak ho tam nemohli nechať, tak hľadal nejakú skupinu, ktorá by ho skryla. No tak sme šli dole, sme išli Karol, Vojtech, Domin a ja, my sme boli taká nerozlučná štvorica. Sme urobili rýchle také nosítka a sme ho vyniesli hore, on bol v Rybov, Rybov bolo známe tým, že v neviem roku tam lavína zasypala celé údolie.

A: Ako?

B: Rybov. Tam sa konali, myslím aj teraz sa konajú nejaké preteky myslím preteky v jedení bryndzových halušiek. No tak sme tam pre neho šli, priviezli ho hore a oni bleskovou rýchlosťou postavili jeden zrub. Dreva bolo dosť, zrub postavili tam, postavili tam malú piecku, otvorený oheň a urobili vývod hore a tam sme uložili doktora a jeho brata. Jeho brat prišiel s ním. Tak sme mu nosili jedlo. to bola jedna taká epizóda.

A: Dostal sa z toho?

B: Dostal sa. Dostal sa z toho. Nieкто mu nahovoril, že sme ho chceli zastreliť, lebo vraj existoval nepísaný zákon, že partizáni, ktorí by zanechali ranených, alebo polomŕtvych, že ich nenechajú napospas nemeckej armáde a že ho zastrelia. Ale my sme skutočne nechceli, ale proste vysvitlo nakoniec, že to bola infekčná žltáčka, ešte dobre že sme to nevedeli. No a potom s veľkým hnevom odišiel, hneval sa na nás, no ale prežil.

A: Aký ste mali s ním vzťah po vojne? Bolo sa treba rozviesť ešte nie?

B: V celku bol vzťah dobrý, len to veľmi dlho trvalo ten rozvod, lebo on sa sťahoval sem tam, bol potom nakoniec, bol vedúci výskumu na železničnej stanici, neviem, proste bolo nejaké zviera a potom ho odtiaľ dali, stal sa riaditeľom nemocnici U Františku, vtedy to bola najväčšia nemocnica v Prahe. No ale podarilo sa mi v 46. rozviesť sa.

A: A ešte jedna vec, kto vám dohodil to manželstvo?

B: Keď sa začalo hovoriť o deportácii, vtedy tu existovala jedna bunka ilegálnych pracovníkov a jedného dňa prišiel jeden môj známy, ktorý žil v Sovietskom zväze, no proste prišiel a povedal, „Nedovolím, aby Heda bola deportovaná, dva roky predtým ste stratili dcéru, my ju vydáme.“ No tak prišiel tento doktor Heš.

A: Ako sa volal?

B: Doktor Heš, neskôr Horal. Povedal, ja si ťa vezmem, ale sa rozvedieme po vojne, lebo ja mám známosť v Prahe.

A: On bol taktiež Židom, áno?

B: Ináč sa to nedalo. Ja som mala známosť, jedného židovského chlapca, ktorý končil Vysokú školu v Prahe, nemohol dokončiť, lebo prišiel Adolf. Ale rozídeme sa, pomôžeme si, zistil som si, ste čestní ľudia.

A: Kde ste mali svadbu?

B: Tu na mestskom úrade. Úradník bol taký milý, povedal „I tak vás budú deportovať.“ Môj muž bol slušný a povedal „Tak pôjdeme spolu.“ Nebolo nám do smiechu.

A: Takže potom ste odišli do Michaloviec?

B: Nie. Potom nás udali, že to je formálne manželstvo.

A: Ste museli dokazovať, že to nie je pravda?

B: No ako sme to mohli dokázať? Ale jeho našťastie, týždeň na to preložili do Michaloviec, ako dobrá manželka som sa sťahovala do Michaloviec. No a tam ma potom stihol ten telegram o rodičoch.

A: Teraz vráťme sa naspäť, tam do hôr.

B: Do hôr sa vrátíme. Vianoce, tam už bolo teplúčko. Samozrejme, že sme si vetvičku doniesli a robili sme, no Vojtech Kürti bol nesmierne zručný a robil svietniky na strome, viete z plechu, bola tam nejaká konvica tam bola, tak z toho urobil svietnik a z papieru sme robili také hviezdičky, no a boli Vianoce. Mali sme čo jesť, ale chybovali koláče. No tak tento Domin Ružička nevydržal, „Idem do Bratislavy.“ No nevie, v dedine niekto má passirschein.

A: To znamená?

B: Pasir je ako prechod.

A: Áno, áno.

B: Passirschein je lístok. Tak sa dostal do Bratislavy, jeho úkolom bolo zistiť, čo je s Ernö a doniesť kocku plazmitz na koláč, to bol úzky profil. Tak doniesol plazmitze, múku nám dali v dedine, zamiesil sa koláč, moja mama a jej sestra Malvin, teraz to zabalili do diek, aby to zostalo teplé. Domin, Karol a ja sme sa vybrali k tomu cestárovi a doniesli aj jednu sukňu pre mňa, lebo ja som mala len vojenské nohavice. Tak sme šli do tej chalupy dole k tomu cestárovi a tam sme celú noc piekli a vymysleli sme si, že ja som evakuant z Michaloviec a že nemám nič, žiadne papiere, pre prípad, že by, lebo Nemci tam hliadkovali cez Šturec. Tak sme upiekli, čo sme mohli a sme doniesli dole, do nášho, do našej a bola veľká sláva, lebo sme mali horúcu kávu a koláče. Ešte pre naše pre naše mamy, teda moja mama a pani Kürtiová, zabudli dať soľ do cesta, dali miesto toho cukor, takže to bolo ohromné. Tak sme oslavovali Vianoce a z Bratislavy doniesol Domin Ružička správu, že strýka zatkli, že je na súde. Tak bolo treba kúriť, tak sme vyhľadali stromy, ktoré už boli rozpadnuté a ležali tam. samozrejme, že sme mali náradie, píly a sekery tam a potom sme mali teplúčko. Pri takomto strome zvalenom sme objavili jednu debničku alkoholických nápojov. Takže každý dostal, lebo sme boli celý deň vlastne vonku, každý dostal štampeďlík alkoholu. Viete aké to bolo dobré?

A: Ešte jedna vec ma zaujíma, viete keď ste museli aj stopy zahladzovať a také, keď ste potrebovali na potrebu, alebo ste mali jedno miesto, ktoré ste tiež zahladzovali, ako sa to robilo?

B: Nie. To sme museli urobiť jedno C, nie WC, ale C. K tomu bol chodník a tam sme urobili semafor, kto tam šiel, musel zavrieť semafor a zase na odbočke sme postavili.

A: To znamená, že je tam.

B: Áno, že je niekto tam. A na odbočke sme potom postavili tri snehové steny, ktoré sme na noc oblievali vodou, to zmrzlo, to bola ženská umyváreň a mužská

umyváraň. To bolo veľmi dôležité, lebo veľká väčšina ľudí, ktorá žila v horách, boli zavšivavení. U nás nebola ani jedna voš.

A: Zohrievali ste tú vodu a potom ste ju nosili tam?

B: Nie vodu, ale sneh. Raz do týždňa sa každý musel teplou umyť, boli dva lavóre, jedno hore, jedno dole a keď sme tie stromy pílili, tak sme raz spílili taký celkom úzky kotúč, sme spílili, každý mal svoju zubnú kefku, to bolo v pláne, keď sme odchádzali do hôr, si tam vyrezal monogram, urobila sa diera, to sa kontrolovalo a každý si musel zuby umyť. Nie to bolo veľmi dôležité, to bol presný program, aby ľudia mali čo robiť. Drevo sa rúbalo, pranie, to bola tiež veľmi ťažká úloha. Tam sme zohrievali vodu, moja mama prala tie ťažké prádla, tie čo som čiastočne ja ukradla, ale mnohí si doniesli sebou a ja som chodila pláchať. Chodil so mnou Domin Ružička s puškou do potoka, tam sme odhrnuli sneh, vysekali lad a tam som ja pláchala a on ma strážil. Ale bolo to veselé. My sme nevedeli aké nebezpečie nám hrozí. Mne odmrzli vtedy ruky. Takto som mala fialové ruky.

A: Po lakeť.

B: Nie, takto len. To bol niekoľko dní klud, až jedného dňa sme naprotivnom svahu, to bol svah, Krížna sa to menovalo, to je taký voľný kopec. Tam sme videli lyžiarske stopy. No tak samozrejme nevarilo sa, nekúrilo sa, nič. Proste bol mier. Potom sme chodili každý deň dole do dediny a tam sme zistili, že kto to je. Bol to Jano, Jano, napadne mi. A začal, to bolo v januári, začal organizovať nejakú skupinu.

A: Akú skupinu?

B: No skupinu, partizánsku skupinu. Nevedel, ešte ako bude, čo bude. Nevie prečo to urobili, ten Vojtech Kürti, ten zásadne nemal rád ženy. Totiž, keď mal tri roky, zhorel, takže bol úplne zjazvený. Nevie ako a čo, tak sme, tak on prihlásil len mužov ako členov partizánskej skupiny.

A: To je zaujímavé, lebo na tých fotografiách nebolo vidno, že on bol popálený.

B: On mal cudzie uši na jednej strane, na ruke mal len tri prsty aj telo mal zjazvené. Zachránil sa len tak, že jeho otec bol lekár a visel v jednom olejovom kúpeli.

A: Nevie konkrétne, vie, že sme sa už dostali k Vianociam, prelom rokov 44-45 a organizovanie.

B: Dano Chladný, Dano Chladný.

A: Dano Chladný bol?

B: On bol dôstojník československej armády, zostal tam, neustúpil s armádou a zorganizoval túto skupinu a do toho sme zapadli aj my. Ale to bolo v poriadku, ale nezahlásili, tento Vojtech Kürti, neviem, neviem prečo, nikdy som sa ho na to nepýtal. Ten jeho výzor, človek keď ho lepšie nepoznal, tak si to nevšimol. Dostali sme jedného dňa revíziu. Sovjeti prišli z Jelenskej skaly. Chceli nám zobrať zbrane a my sme si ich nedali, teda my, tak chlapani nedali, ale oni to zaregistrovali túto skupinu. Orech 1 a Orech 2, sa nazvala táto skupina. No a vtedy sa už začali riadne hliadky, organizované. Napríklad, jedného dňa sme dostali správu, že nad Jelenskou skalou je jedna jaskyňa a tam bude o niekoľko dní rodiť jedna žena, v tej jaskyni. Títo dvaja Kürtiovci boli skvelí lyžiari. Náhodou si vzali aj lyže, počítali s tým, že tam aj prezimujeme. Tak sme im nabalili padáky, bavlnené.

A: Áno, pri ktorý ste skoro prišli o život.

B: Aby malo dieťa plienky a ešte z toho hodvábu sme im poslali. Ináč oni boli zásobení tak ako my a to dieťa sa tam skutočne narodilo. Šiel s nimi, brali so sebou, jeden lekár bol s nami, detský lekár.

A: Ako sa volal?

B: Napadne ma to. Gross.

A: Bol židovského pôvodu?

B: Áno. Ten tam šiel, aby asistoval pri pôrode. Chudák sa viac bál ako tá žena. Dieťa sa narodilo a bolo zdravé.

A: Aj tá žena, ktorá rodila bola Židovka?

B: Áno.

A: Tí väčšinou, tí ktorý sa v horách ukrývali a neboli to chlapi, tie ženy, to boli to väčšinou Židovky?

B: Áno. Kto vydržal. Nie všetci vydržali, zišli dole a to ich stálo život. Lebo aj my sme chceli rozdeliť skupinu a tým že tam boli tie dve deti, ktoré mi v Bystrici prisúdili, tak bolo tak, že pôjdem s pani Kúrtiovou, s mojimi rodičmi a s tými dvomi deťmi do nejakej dediny. Oni to už mali zorganizované, lebo sa nevedelo, či nebudeme musieť prekročiť front. Ale nedošlo k tomu, lebo jednu noc sme počuli hučať sirénu. No ale títo dvaja Kúrtioci vedeli že to nie je siréna, povedali lavína. Tak na Krížnej zišla lavína a zasypali veľmi mnoho partizánov, ktorí prechádzali cez frontu. Nevieme koľko ľudí tam zahynulo. Tak z toho rozdelenia skupiny nedošlo. Tak sme zimovali a držali sa hliadky, tam nájdete možno aj jednu fotografiu, kde je zasypané auto snehom.

A: Videl som to.

B: Tak toľko snehu bolo. Keď sme išli dole kopcom, ja prvá, tak som takto zapadla, ma vyťahovali.

A: Až po nos.

B: Áno. No ale to sa všetko prežilo. Viete, nevedeli sme na čom sme.

A: Povedzte, bolo aj nejaké nebezpečie, skutočne, keď vám išlo o život?

B: Áno.

A: Kedy sa to udialo a ako?

B: Kedy presne, to už neviem, len jedného dňa, čo som rozprávala, že vznikla ďalšia skupina. Tí boli veľmi nedisciplinovaní a chodili dole na Hradskú, kde držali Nemci hliadky a chytili ich raz. Na ich šťastie, to boli starší vojaci, Rakušania a povedali, že „Viete čo, my sa otočíme a chodte preč.“ No a potom raz som šla s Dominom na hliadku a viem že ma hodil na zem. Som sa pýtala, čo sa stalo. „Ty si nepočula tu gulku?“ Potom sme si povedali, keby sme to ešte raz mali prežiť, tak to neprežijeme. Nevedeli sme, čo nás čaká, čo nás eventuálne môže čakať.

A: Povedzte dokedy ste tam boli?

B: No, Banská Bystrica bola oslobodená 4. apríla 45.

A: Takže rozprávali sme sa v podstate, ako ste sa oslobodili.

B: Tak sme chceli, 4. apríla bola oslobodená Bystrica a my samozrejme sme nechceli preč. Tak nám Karol Kürti povedal, čakajú nás veľmi ťažké časy, neponáhľajte sa, budete spomínať ešte na náš pobyt na Šturci. Tak sa aj stalo, tak sme zišli dole až 10. apríla, pobalili všetko a cestou sme stretli, už ako sme išli dole zo Šturca, sme stretli doktor Geigera z Ružomberka. Tak samozrejme veľká radosť, pridali sa k nám, lebo nemali sa ako dostať do Bystrice. Prišli sme k tej pani, kde som raz nocovala, keď som prišla s tým pancierovým vlakom.

A: Tá Nemka?

B: Áno, Pani Müllerová. Tá nás uvítala, pretiahla periny, paplóny, deky. Sme nemohli v posteli spať, my sme len na zemi spali.

A: Tak ste boli zvyknutý.

B: Áno. Pol roka sme spali takto. A teraz bola o tom reč, kto kam pôjde. Tak Kürtiovi sa pobrali do Komárna, aspoň chceli, to bola Ďaleká cesta, vlaky nechodili. No a môj otec, tým že pracoval v Bátovciach, tak sme chceli ísť tam. Dostali sme sa až do jednej dediny, asi tak 5-6 km od Bátoviec, stretli sme známych, ktorí boli celý nadšení, že nás vidia a prosili sme ich, aby neohlasovali v Bátovciach že ideme, lebo nechceli sme im robiť nejaké, ale on nevydržal, sadol na bicykel, išiel do Bátoviec a tam nás čakali s hudbou na námestí. Bola pripravená už jedna izba s posteľami pretiahnutými a teda všetko. No ale to nebola budúcnosť zostať v tých Bátovciach, tak ma vypravili rodičia do Piešťan. Zistili tí chlapci, ktorí chceli pomáhať pri evakuácii Novák, že chodí jeden Rumunský vojenský transport cez nejakú dedinu, blízko Bátoviec do Piešťan, že Rumuni majú v Piešťanoch vojenskú nemocnicu. Ohromné. Vedela som, že Rumuni hovoria francúzsky. Francúzsky som vedela, tak som si obliekla civil, zastavila som sanitku a poprosila som, bol to starší pán, že či by ma nemohol zobrať do Piešťan. „Ale musím Vás vydať za svoju manželku.“ Skutočne Sovieti kontrolovali, ale nič sa nestalo. Prišli sme do Piešťan, a bolo tak, že o tri dni sa budú vracieť a oni ma vezmú. No ale medzi tým front prehrmel a oni šli ďalej do Trenčína, tak proste s nimi som už nič nemala a tak na jednom otvorenom nákladnom aute sa zišla jedna skupina ľudí, ktorá mala cestu do Banskej Štiavnice a už to nejak šlo. Tu v Piešťanoch na národnom výbore, tam som našla dobrých priateľov, jeden z nich bol tiež členom skupiny, ktorá ma vydala za toho lekára, tak mi povedal „Okamžite nech otec príde do Piešťan, dostane lekárňu, vieme že je prázdna, no ale on si ju dá do poriadku, no a o byt sa postaráme.“ V Piešťanoch bol jeden kúpeľný dom, liečebný dom, ktorý vyprázdnil a každý kto sa vrátil, kamkoľvek patriaci, či Piešťany, alebo nie Piešťany, dostal jednu izbu a stravu, tri krát denne jesť. Otec sa staral o lekárňu. Bola tu potom jedna akcia Umra. Počul ste už o nej?

A: Samozrejme.

B: Tak mame dali na starosť...nie nie, umra, veci.

A: Veci dávali. Lebo niekde sa starali, dodávali do kuchyne normálne veci.

B: To bolo zas niečo iné. Oblečenie. To dostala mama na starosť. Ja som sa mala starať o byt. pri jedle raz, v jedálni, v tom liečebnom dome, som počula o tom vojenskom transporte, ktorý bol bombardovaný smerom na Melk. Tam spomínali mená a medzi nimi spomenuli aj matkinho brata. No tak som sa k nim pridala a mám

veľké podozrenie, že sito do inžiniera Stala, on bol v tej komisii, už teraz niekedy, už neviem presne čo.

A: Stal?

B: Áno. Lebo sa veľmi podobali na seba, zo bol starší pán, tak ten mi porozprával čo sa udialo, aj som bola na Krajskom súde v Bratislave, tam mi ukázali taký obrovský foliant ľudí, ktorí boli deportovaní a objavili jedného človeka, doktora Karajčiča, tak myslím sa volal, také bulharsko-juhoslovanské meno, ktorí bol jeden z mála, ktorí sa zachránili. Tak mi povolili 10 minút s ním, on bol ťažko ranený a ten mi porozprával čo tam všetko bolo. Dostali sme byť, otec prázdnu lekárňu.

A: A tak ste sa vrátili do Piešťan v podstate.

B: Tak sme sa vrátili do Piešťan.

A: A ešte jednu vec. Ten most, ktorý som tuto videl, to bol ten most, pri ktorom zahynul Váš bratranec?

B: Kozárovce.

Tape no. 3

Side A

A: Zľava, ten prvý pán bol horár zo Šturca, áno?

B: Meno neviem, potom je Domin Ružička, to som ja, a to je, niekto sa tam pridol, nejaký vojak.

A: Kedy to mohlo byť, táto fotka?

B: Už nebol sneh, tak to muselo byť koniec marca, začiatok apríla 45.

A: Ešte by som sa chcel opýtať, ako vám pomáhal tento horár, alebo ako ste boli?

B: On práve poznal tých bratov Kürtiových a bol u nich veľmi obľúbený, na koho sa oni obrátili, vedeli na koho sa môžu obrátiť.

A: Fotografia číslo 28. Koho vidíme zľava doprava?

B: Toto dievča bola jedna Nemka, ktorá nám podávala správy, krstné meno bolo Mici. Ináč neviem.

A: A v strede?

B: Potom je to, viem, že mal ťažkú cukrovku, ale na meno sa už nepamätám. Ten bol len niekoľko dní u nás, lebo nebolo, nemali sme mu dať čo jesť. A potom som ja.

A: Ktorý mesiac to mohol byť?

B: To už bolo koncom marca 45.

A: Fotografia číslo 29. Najprv poďme na tých sediacich v prvom rade.

B: Doktor Gross, to bol detský lekár, pán inžinier Stolpiansky.

A: Tuto je ešte niekto, kto sa skrýva medzi dvoma. Tu je taká tvár, vidíte?

B: Neviem.

A: Ďalej je inžinier?

B: Stolpiansky.

A: Potom je?

B: Potom je jedna pani zo Štiavnice, tá bola v tom zrube malom, kde boli takí neposlušní a robili nepríjemnosti, napadne mi.

A: Ďalšia pani, vedľa sediaca? Nie, Nie, to je pán.

B: Neviem. Vedľa neho, to je môj otec.

A: Tuto dole v bielom?

B: Ružička. Karol Kürti.

A: A už tuto stojacej v tej kockovanej košeli?

B: To je syn tejto pani, bože ako sa oni volali? Neviem. Napadne mi.

A: Tej pani zo zrubu?

B: Áno.

A: Tuto vzadu, ešte sedia dvaja ľudia. Ak nevieme, tak. Nespomínate si ani na jedného? A týto stojaci?

B: To je moja matka.

A: A vedľa nej, táto?

B: To je pani Kürtiová. A Alicka Gross.

A: Fotografia číslo 30. A ešte, toto je december predpokladám.

B: Áno. Vianoce.

A: Fotografia číslo 30 zľava?

B: Stolpiansky a Ružička. Tu je ten semafor, čo som vám spomínala, na ceste do C.

A: Na ceste kam? No dobre, dobre. Takže vy ste to volali len C.

B: No C.

A: A mesiac?

B: No tak to už musel byť december, január, keď už bol sneh.

A: Táto fotografia. Najprv tí dvaja čupiaci zľava?

B: To som ja, vedľa mňa Ružička, to bol môj bodyguard.

A: Hore, stojaci zľava?

B: To je tá Mici, môj otec.

A: Ďalší pán?

B: Kürti Vojtech, pani Kürtiová, Karol Kürti.

A: A mesiac?

B: To už bolo jaro. Marec 45. Už viem ako sa volala tá pani, Winterstein, zo Štiavnice.

A: Aha, takže pani zo Štiavnice bola.

B: Winterstein. A to bol jej syn. Viem, že veľmi mladý zomrel.

A: Ako zomrel?

B: On študoval na vodné inžinierstvo, niekde v Poľsku to študoval, neviem.

A: Tragicky zahynul?

B: Neviem.

A: Túto. Ideme zľava. Fotografia 32.

B: To som ja, moja mama, môj otec, pani Kürtiová, Stolpiansky, to bol ten úradník z ministerstva spravodlivosti a tomu sme hovorili potom Mókus, on mal bradu, a to bol Kürti Vojtech.

A: Povedzte, ako sa k vám dostal ten úradník z toho ministerstva?

B: On zrejme v tej dobe pracoval niekde na letisku. Bol veľmi slušný chlapec a pridal sa ku Kürtiovým. Mal bradu, a jedného dňa ma niekto chytil za plece a uvidím cudziu tvár. Ja že, „Kto ste?“ „Nepoznáš ma Sysel?“ Mne hovorili Sysel, lebo vždy som vykukovala spod toho padáka, lebo mi bola zima.

A: Mali ste viacerí také prezývky?

B: Učeň som bola, bola som najmladšia. On si oholil bradu a bol k nepoznaniu.

A: Ktorý to mohol byť mesiac?

B: Tak toto bola zima. On dosť skoro odišiel. Manželka mu poslala nejaké doklady a on odišiel. Stretli sme sa, raz som bola, už po vojne, lekárka bola v prevádzke, som robila objednávku v Medike v Bratislave. Bol tam jeden mládenec, zmizol, a prišiel s ďalším mládencom a ten vykrikoval „Sysel, čo tu robíš?!“ A to bol on. To bol už odchod.

A: To bol, kde to bolo? Ktorá je to obec?

B: Motyčky, pod Motyčkami to bolo. A to mohlo byť uprostred apríla 45.

A: Fotografia číslo 45?

B: To je pani Kürtiová. Vtedy mala 60 rokov.

A: To bolo kedy? Ktoré mesiace to mohli byť?

B: To bol jar asi niekedy, asi marec.

A: Kedy sa tam topil sneh?

B: No dosť neskoro. My sme boli v hustom lese, koniec marca, začiatkom apríla. Ináč by nás nebol, jeden jazvečík nás našiel.

A: Jazvečík?

B: Jazvečík.

A: To čo znamená? Do slova, do písmena?

B: Nie, pes, taký malý pes.

A: Teraz, tu by som sa chcel opýtať, koho vidíme na fotografii 35?

A: Sme pri fotografii číslo 42, rozprávame sa o pani Erne, ktorá je prvá zľava, povedzte nám niečo o nej?

B: Ona bola, žila v Banskej Bystrici. Bola športovkyňa a tak sa zoznámila s bratmi Kürtiovými. Vzniklo veľmi dobré priateľstvo, keď ona bola v úzkych, tak sme šli pre ňu do Bystrice. Nie presne do Bystrice, ale našli sme spojku, kde sme boli potom pre ňu.

A: By som sa opýtal, prečo bola v úzkych?

B: Bála sa. Ona bola Nemka a prišli Rusi. To je nebezpečie.

A: To je zaujímavé, vy ste boli taká partia kde boli Židia, aj Slováci, dokonca aj z ministerstva, Nemci, Rusi, všetko dokopy.

B: Tam vznikli veľmi pekne priateľstvá. Pretrvávali, ešte moje deti sa tešili, keď niekto prišiel k nám.

A: Jediná vec by ma zaujímala, ako dopadli tieto Nemky potom? Erna a Mici?

B: Erna jeden čas ešte zotrvala v Banskej Bystrici, ale potom odišla. Nikdy viac sme o nej nepočuli.

A: A Mici?

B: O Mici už vôbec nie, lebo Mici bola jej priateľka. No ale mi sme nechceli prerušiť toto priateľstvo, tak sme obidve zobrali.

A: O fotografii číslo 46. ako sa dostala vaša dcérka do Londýna?

B: V 65. roku maturovala. Potom bola jedna akcia, ona študovala v Brne. Vtedy sa mohli vysokoškólači dostať na tzv. zahraničné brigády. Museli ovládať jazyk. Ona bola veľmi schopná, vtedy už hovorila nemecky a francúzsky. Tak súčasne robila dva texty a dostala sa do Francie. Odtiaľ potom ju potom niekto zobral, zamiloval sa do nej jeden Grék. Ten ju zobral do Londýna a tam sme mali nejakú adresu a potom tam bola ešte niekoľko týždňov. Sa naučila vlastne jazyky.

A: Čo zostalo z toho priateľstva, z tej lásky s tým Grékom?

B: Ten Grék bol asi o 25 rokov starší. Ona bola mladá a pekná.

A: Takže to skončilo.

B: Áno.

A: Takže to bolo u starých rodičov.

B: Tam boli písaní i tí, ktorí zahynuli za holokaustu, ale to už nestojí, som Vám rozprávala, to bolo preložené na iné miesto a ten kameň leží.

A: Povedzte nám, prečo leží?

B: Ja neviem. To mi bolo povedané. Ja som tiež reklamovala. Prv som šla, hľadala som tento národný kameň, tak mi povedali, to bol taký briežok, to bolo likvidované a kamene boli prevezené. Bol tam jeden známy náš, Karol Roth, ktorý bohužiaľ už nie je. A ten ma zaviedol, neviem kde to je, nenašla by som to a tie kamene ležali. Tak som sa spýtala prečo? Povedal mi, že kameň, ktoré kedysi stál a znovu je premiestnený musí ležať.

A: Ešte by som sa opýtal, kde to bolo v ktorom meste?

B: V Ružomberku.

A: Takže v podstate tam, kde je pochovaný, kde je pochovaná vaša rodina v Ružomberku, tam už ten cintorín nie je?

B: Tam je nejaké sídlisko.

A: Sídlisko tam postavili.

B: Áno.

A: Ružomberok, ktorý rok?

B: No tak to bolo ešte na starom mieste. Stará mama zomrela v 36. roku, tak to muselo byť myslím už po vojne.

A: Áno, tu sú dopísaní ostatní. Dá sa povedať, že 40. roky, koniec 40. rokov?

B: Približne áno. Neviem, či v Ružomberku ešte existujú Židia.

A: Takže fotografia číslo 48. To je triedna fotografia, a hovoríte, že z tohto množstva detí prežili holokaust ktoré?

B: Päť.

A: Takže 5 detí. Ako prežil Laco Weinberger?

B: Pravdepodobne na ázijské doklady, lebo bol blondák a nemal to na čele napísané. Mišo Mór zahynul, tomu nevidím do tváre.

A: Emil Orbán, on prežil, áno počas vojny.

B: Neviem čo sa s ním počas vojny udialo, ale on išiel s otcom do Palestíny, odtiaľ do Anglie a vstúpili otec aj syn do armády, vrátili sa do Izraela, Emil sa oženil. O otcovi viac neviem, ale Emil sa oženil vzal si odtiaľto jedno kresťanské dievča a mal jedno dieťa. Jelikož tieto manželstvá v Izraely nie sú uznávané, malo to dieťa nepríjemnosti, lebo nemalo Židovku matku. Pracoval vo firme Siemens a preložili ho do južnej Afriky.

A: To bol Emil, hej?

B: Emil. Čo sa stalo s otcom, už potom neviem.

A: Marcel Polák prežil, ako prežil?

B: Niekde sa musel schovávať, lebo stal sa potom zubný technik, ako otec a odišiel s otcom a s matkou do Kanady. Tam sa nemohol ako zubný technik uplatniť, to mi aspoň napísal. Zapísal sa na vysokú školu a stal sa zubným chirurgom. Ako, to neviem, lebo nematuroval z toho, ale stal sa zubným chirurgom a veľmi dobre sa mu

darilo. On bol jediný z tých ľudí, ktorých som kontaktovala, aby prispeli peňažne, neodpovedal.

A: Ľudo Grúň tiež prežil, áno?

B: Prežil, žije v Izraeli, stal sa, bol riaditeľ jedného gymnázia, potom postúpil a bol jeden čas univerzitný profesor v Amerike. Keď sa vrátil, som sa s ním stretla v Izraeli, je veľmi vzdelaný, príjemný pán.

A: Ako prežil pán Duschnitz vojnu?

B: Pán Duschnitz bol v pracovnom tábore, viac neviem, on sa s nami málo stýkal, len po vojne sa zase nadviazali príbuzenské vzťahy.

A: Takže prvá zprava z boku ste vy na fotografii 50. Ešte raz nám o tom porozprávajte.

B: Tak som nemohla chodiť do školy, niečo som chcela robiť, tak som šla pracovať do záhradníctva.

A: To bolo v ktorých rokoch?

B: To bolo 41.

A: Tuto v Piešťanoch, áno?

B: Áno. Tak boli veľmi nedôverčiví tí predavači, ale keď zistili, že sa nad nimi nenavyšujem, že som s nimi bola v kamarátskom vzťahu, bolo v poriadku.

A: Ako dlho ste predávali tam?

B: Nie dlho. Len to ma chlapci odfotografovali.

A: Koľko ste si privyrobili?

B: Ja? Ja nič.

A: Ako to?

B: Lebo my sme boli taká poctivá rodina.

A: Koho vidíme na tomto obrázku?

B: Toto je môj vnuk, ktorého som vychovala od narodenia. Tak to bolo v 83. roku, 1983.

A: Tuto v Piešťanoch, áno?

B: Áno.

A: Vedľa vás na fotografii 52 je pán Janko Meier (Majer). Pri akej príležitosti vznikla fotografia?

B: Bola som tam na návšteve v Izraeli, tak som navštívila každého.

A: Rodinu a známych?

B: Áno. Prv mi urobili také stretnutie, a potom som šla od jedného k druhým. V 66. som vlastne videla celú krajinu. Od Metuli, to je Libanonské hranice až po Eilan.

A: Teraz ešte taký posledný okruh tém, ktoré sme si ešte na dnes nechali. Ja by som sa vás opýtal na to obdobie po vojne, keď ste sa vrátili, ako ste znovu začínali život. Čo bolo pre vás prioritou v tom období?

B: Prioritou bolo získať byt. Otec sa staral o zdevastovanú lekárňu a mama dostala za úkol deliť veci, toaletné veci a šatstvo a môj úkol bol byt. dostali sme, každý kto sa vrátil a nemal kde bývať, dostal v liečebnom dome Ivanka izbu a trikrát denne stravu. Ale o tom sme hovorili.

A: Ako ste získali napokon ten byt?

B: Potom sa porozprávame. Tým že v Národnom výbore boli ľudia, ktorí nás poznali z doby predválečnej, povedali „Nájdí byt a keď tam býva gardista, tak ho vyhodíme.“ Tak mne to nesedelo, ale chodila som a objavila som jeden byt, kde bývala jedna pani evakuovaná z Topolčian a zistila som, že jej manžel ušiel s Nemcami. To jej zlomilo krk, ako sa hovorí. Tak ju vystaňovali, ale nad ňou držal ruku okresný lekár. To boli také rôzne známosti. Ona odišla bez veľkého protestu. Tam sme sa nastaňovali, ale museli sme ho rýchlo vymeniť, lebo to bolo druhé poschodie a otec bol ťažký kardiak.

A: Takže srdce mu nevládalo.

B: Áno.

A: Porozprávajte nám teraz niečo o živote vašich rodičov po vojne. Bývali ste spolu do akého obdobia s rodičmi?

B: Dlho. Potom som sa neskôr vydala, hľadala som, potom som aj našla byt. Manžel nechcel od rodičov mojich odísť. On sa cítil tak bezpečný a on bol človek, ktorý mi povedal, čo mi povedali ľudia, že ich opúšťame. Hovorím, tak je to normálne, nie? Tak sme zostali spolu a potom sme získali väčší byt, potom prišli deti. Rodičia bývali u nás 30 rokov.

A: Dá sa povedať, že až do smrti?

B: Áno.

A: Takže ste bývali vždy spolu s rodičmi?

B: Spolu.

A: Teraz by som sa opýtal, keďže ste boli takto spolu, kto bol gazdinka? Kto viedol domácnosť? Ako ste to mali rozdelené?

B: Moja matka bola, jej hovorili Mussolini. Panovačný typ, ale keďže sme ostali spolu, tak sme museli nájsť platformu. Som chodila do práce, prišli deti, potom občas bol nejaký rozpor, ten sa vyriešil veľmi kludne, ale tým že moje deti nemali kľúč na krku, tak som si nesmierne vážila prítomnosť svojich rodičov a tým vlastne sa to aj všetko vyhladilo. Deti boli dobré, boli výborní žiaci. Otec s nimi hovoril po nemecky, sa naučili jazyk. Robili sme, ako sme chodili my s matkou, na výlety sme chodili s deťmi, vždy s batohom na chrbte, čo nám židovská spoločnosť zazlievala. Aj na výlety, aj na dovolenky sme vždy chodili s batohom, vlastne sme spoločnosť nemali žiadnu, lebo moji rovesníci, ktorí prežili, tí odišli. Veľmi ťažko sa im začínalo. Odišli do Prahy väčšinou, niektorí potom šli ešte ďalej do Anglie, alebo do Izraela. Bola to jedna veľká vlna sťahovalecká v 49. roku. Vtedy šli ľudia, neviem, či poznáte ten výraz, aký

vtedy bol „lift“. To boli, veci sa balili do veľkých debien, boli určené rozmery a tomu sa hovorilo lift.

A: To som nepočul, ale viem o čo ide.

B: Tam musel byť priložený zoznam, čo tam je, prišiel colný úrad, proste takáto vec. Viem, že k môjmu otcovi prišli a povedali mu „Pán lekárnik, ako táto lekárneň stojí, komplet zariadenie, stojátka, všetko, my to zabalíme a pôjde to do Izraela.“ Otec nebol zdravý a nechcel ísť do toho, do toho veľmi ťažkého podnebia. Tak sme zostali tu.

A: Koľko vás tu zostalo okrem vašej rodiny?

B: To uvidíte v tom pamätníku, je tam jedna fotografia, kde jeden z občanov, mal 50. výročie sobáša a tam sú, tá stará generácia.

A: Ja by som sa opýtal, ako sa obnovil chod Židovskej obce tu v meste? Povedzte o tom?

B: Tá generácia mojich rodičov sa občas stretávala. Bola tu jedna takzvaná modlitebňa, už neexistuje a tam sa schádzali. Čo tam robili, neviem. Rozprávali sa a spomínali, zrejme. Moja generácia nebola, lebo s mojou generáciou, ktorá žila v Piešťanoch aj za vojny som nemala nič spoločné.

A: Povedzte mi, po vojne sa tu udržiavali nejaké sviatky, takže ich slávili ľudia spoločne? Alebo nebolo vôbec nič?

B: No v tej modlitebni niečo bolo, lebo keď sme robili ten pamätník, tak tu bol jeden pán z Vrbového, prišiel ku mne a pýtal sa, že kde sú Tóry. Neviem. To som vedela, že keď je Tóra v nebezpečí, tak sa musí pochovať. On povedal, „Musí tu byť, lebo ja som 1953 mal v tej malej modlitebni Bar micva. Pátrali sme potom, ale každý mlčal. Kto vedel o tom, mlčal. To sme mali vlastne, keď som sa to dozvedela, tak sme začali pátrať, chceli sme to dať do toho pamätníka. Uvidíte, kam sme to chceli umiestniť.

A: Teraz by som sa opýtal ešte na jednu vec. Koľko židovských obyvateľov žije ešte v súčasnosti v meste?

B: Ktorí sa priznávajú?

A: Ktorí sa priznávajú. Nemusíte menovať, len koľko ich je?

B: Dobré, ale ja vám ich vymenujem, to nie je problém.

A: Nech sa páči.

B: Pani Veselá 93 rokov, potom som ja 85, je tu jeden manželský pár doktor Braun, pochádza z Vrbového s manželkou, dve dcéry, sú veľmi aktívne v Bratislave, už chodia na vysokú školu. Potom prišiel sem z Trnavy bývať doktor Šťastný, jeden čas bol aj takzvaný Roše kul.

A: A on je pôvodom Trnavčan?

B: Áno. Neviem, ako sa volal predtým. S manželkou, deti neviem, kde má. Kto je tu ešte? Potom sú tu ešte zmiešané manželstvá.

A: Zvyknete sa ešte aj v súčasnosti stretávať pri nejakých príležitostiach? Máte nejaký pamätný deň tu v Piešťanoch?

B: Sme sa dohodli z 15. decembra 2005, sme zahájili ten pamätník a sme sa vtedy dohodli, že každý rok v decembri sa tam zídeme. Neuveriteľne veľa ľudí tam prichádza. Aj nežidov.

A: Porozprávajte nám o tom pamätníku, ako vznikol ten nápad, tá myšlienka, že sa to uskutoční, kto sa na tom podieľal a ako to vznikalo celé?

B: Viete čo je to Meise?

A: Nie.

B: Dlhá rozprávka. Tak ja to skúsím skrátiť to.

A: Nech sa páči.

B: Asi v 70. rokoch ma niekto oslovil, že chce písať o zabudnutých architektoch. Tak som sa s týmto pánom zišla, bol to inžinier Mrňa, ktorý zháňal materiál. Zhodou okolností hľadal inžiniera Weisa a to bol rovesník mojich rodičov. Náhodou som mala jeho fotografiu, to bola jediná fotografia, čo sa o ňom zachovala. K tomu sa mu dostal do rúk jeden zoznam, tak veľmi biedny zoznam Židov, ktorí boli deportovaní a nevrátili sa. Prišiel s tým za mnou, že čo s tým. Tak som to prezrela a povedala som mu, že tam strašne moc ľudí chýba. Mesto by im malo urobiť pamätník. Piešťany, Trnava, Topolčany to boli gardistické hniezda. Neexistuje, ale to nám nedalo pokoj, tak som napísala do Izraela svojim príbuzným a tí mi poslali jeden zoznam piešťanských Židov, ktorí sa nevrátili, ktorí po spísaní v roku 1954 hybnou silou tam Grünwald z Vrbového.

A: Grünwald?

B: Grünwald. Vlastne piešťanská obec, bola odnožou Vrbového. No ale my sme to dostali.

A: Takže to bolo písané v nemčine?

B: Áno. Napríklad:No a teraz sme boli v pomykove, povedali sme, že im chceme vrátiť identitu, nemôžeme napísať, že zahynulo 1000 Židov. Hoci nám to potom vyčítali, že by to bolo oveľa lacnejšie, no ale keď niečo robíme, tak sme to chceli riadne urobiť. Tak sme sa dohodli, že niečo urobíme. To bola obradná sieň, kde sa podľa starého rituálu umývali ľudia, tam sa modlili. Ja sa nepamätám, že by to bolo niekedy používané, lebo to je takzvaný nový cintorín, keď tam bol pochovaný jeden chlapec, myslím to bolo začiatkom 30. rokov. No a teraz začala kalvária hľadať krstné mená tých detí, o tom nebudem hovoriť, lebo to trvalo 2 roky. Keď som sa dostala do archívu, to bol problém dostať sa do piešťanského archívu.

A: Prečo ste mali s tým problémom?

B: Lebo na to treba povolenie primátora. Potom som sa raz sťažovala detskému lekárovi, doktor Šajmovič a manželka, že nemôžem nadviazať kontakt s Čikutom. „Neni problém, ja som ho liečil, keď bol chlapec.“ Primátor povolil, táto pani, ktorá pracovala, archivárka povedala „Nedovolím. Tak telefonujte“

A: To bol mestský archív, alebo štátny?

B: Mestský. Tak tam som začala tú kalváriu. No a potom mi chybovali mená.

A: Ja vám skočím do reči, prepáčte. Prečo si myslíte, že vám nechceli dovoliť?

B: To je čiste vec ješitnosti. Ja som úradník. No ale potom boli veľmi veľmi slušní. Už do matriky narodených, kde boli rodné listy, tam som nesmela. To mi jedna úradníčka, nesmierne pomohla. Chcete aj to vidieť?

A: Nech sa páči.

B:

A: Vzali ste si register narodených a vypisovali ste si židovské mená?

B: Áno. Rok narodenia a podľa návrhu archivárky, to sú značky, podľa ktorého ona v druhom foliante hľadala rodný list. Takýmto spôsobom, potom sme šli na rodičov. Tak som objavila vlastne rodiny. No tak bola to

A: Mravenčiareň.

B: Nikto sa na to nepodujal.

A: Takže takým spôsobom ste to zvládli.

B: Bol problém dostať sa do štátneho archívu. To je, je to je na.

A: V Bratislave.

B: Áno. Tak mi povedali, že to je veľmi ťažké sa tam dostať, treba povolenie. Tam sú veľkí antisemiti. Tak som sa pýtala, kde nie. Doktor Šajmovič patrí do skupiny Hidden Children. Raz pri takom sedení v Bratislave, sa objavila jedna pani, ktorá hovorila veľmi slušne slovensky. bola to jedna Američanka, ktorá sa vydala za jedného Slováka a raz sem prišla na návštevu, sme sa s ňou stretli, ona mi dala meno pracovníčky štátneho archívu, povedala zavolajte jej, odovzdajte jej pozdrav a ona vám to zariadi. Tak som sa dostala do štátneho archívu. To je tam veľmi zaujímavá práca. Povedali mi, že dva dni vopred sa musím ohlásiť telefonicky. Tak som sa ohlásila a potom som zistila, že prečo. Boli ste tam už?

A: Poznám to samozrejme.

B: To sú také veľké archívy a tam sú menoslovy ľudí, ktorí boli deportovaní bez udania, strašné. Ja som myslela, že to je, totiž patentový úrad sú tak preplnené spismi, že oni majú spisy mimo patentového úradu. Tak som myslela, že aj tam. Tak vysvitlo, že tieto doklady sú uložené cez chodbu a oni z toho vyberali zoznam jednotlivých transportov a na jeden zabudli, tak som na to prišla. Zabudli vybrať menoslov transportu piešťanských dievčat, tých bolo 200. Na poslednej strane bolo jedno razítko, tam bolo „Prevzal – Odovzdal“, a to isté v nemčine, podpisy. Tak som vlastne zistila, prečo sa musím dva dni dopredu ohlásiť. Oni to vyberajú. Nieкто mi to potom povedal, že jedine historikom dajú nazrieť tieto zoznamy. Tak sme ich zbierali, zbierali. Ja som sa podujala, že napíšem piešťanským bývalým obyvateľom, aby nám prispeli. Židovská náboženská obec nám prispela 250 tis. Sk.

A: Zväz Židovský obcí?

B: Áno. Každému, čo som písala, som poprosila, keď poznáš adresu nikoho, dajte mu tento dopis ďalej. Pekný peniaz sa takto pozbieral. Totiž jeden šikovný chlapec z Piešťan, no chlapec, má 75 alebo koľko rokov to dal do novín. Vychádzali tam hebrejsko-slovenské noviny, neviem ako často, ale ľudia sa ozývali, lebo tam vypísali

aj moje meno, aj telefónne číslo. Bolo to nesmierne zaujímavé, tí ľudia boli neobyčajní.

A: Otázočka. Akým jazykom ste komunikovali, keď vám volali? Väčšinou ktorý jazyk prevládal?

B: Hovorili lámanou slovenčinou. Ináč anglicky, ja som odpovedala nemecky, lebo moja angličtina je taká, ale my sme sa dobre dohovorili. Ozývali sa ľudia, skutočne neveriteľní ľudia sa ozývali. Chodili sem.

A: Podarilo sa napokon.

B: Podarilo. Aspoň zatiaľ si to každý chváli.

A: Takže v podstate, vy ste boli najviac zaangažovaná osoba.

B: No tak tento inžinier Mrňa, on je nesmierny puntičkár.

A: Mrňa?

B: Mrňa. Keď sme mali začať, som mu povedala, nemáme peniaze ani styky. Obidvoje treba. No tak som chytila doktora Šajmoviča, som mu povedala, treba niečo robiť. Pomohol, skutočne on mal kontakty. Tým že on bol lekár, ošetroval deti a ich rodičov a tak ďalej. Tak sme získali veľmi veľkodušných sponzorov.

A: Pán Šajmovič ešte žije?

B: Áno žije. Momentálne je v Maďarsku.

A: Dobre. Takže sa to takto celé napokon podarilo. Chcem sa opýtať, prečo ste vybrali tento cintorín, lebo viem, že tu sú dva židovské cintoríny.

B: Tam tá budova stála, tá obradná sieň stála, nedotknutá, zanedbaná, ale nakoľko sme mali odborníka inžiniera Mrňu, ten to obzeral a povedal, po určitých úpravách sa dá použiť. Tak tu to vzniklo.

A: Tak sa to celé podarilo. Teraz by som sa vrátil naspäť k vašej rodine a opýtal by som sa, ako ste sa spoznali s manželom?

B: Veľmi romanticky. Tak ja som žila v Michalovciach a moji rodičia v Bátovciach, otec tam pracoval. Dvakrát do roka som ich chodila navštevovať. Keď sa Nemci tlačili do Rumunska cez východné Slovensko, tak museli sa evakuovať ľudia, Židia, politicky a tak, proste nežiaduce živle. Tak aj ja som medzi nimi bola, môj vojnový manžel bol preložený do vojenskej nemocnice do Trnavy, tá neskôr bola evakuovaná do Starých Hôr, o tom som hovorila, ja som tam žila s rodičmi a sme splynuli s tými ľuďmi. To boli úžasní ľudia. Šla som s nimi na pole. Raz sme boli mlieť zrnú v mlyne, to už bolo koncom augusta 44. Tam nás zastavili vojaci a povedali, že oni sú, ani neviem že čo povedali, proste že sú členovia československej armády a potrebovali sekery, lopaty, proste náradie, lebo dostali príkaz, zarúbať cestu do Maďarska, Levice boli v susedstve. No tak s týmto Paľom Uhrinčaťom, to bol ten mládenec.

A: Paľo?

B: Uhrinčať. Obyvatel' Bátoviec, sedliacky chlapec. Veľmi inteligentný, neobyčajne inteligentný. Tak im obstaral všetko čo potrebovali a v tej skupine bol aj môj budúci manžel. Medzi nimi bol jeden zaujímavý chlapec, ktorého som ako dievčatko poznala z Ružomberka. Zlatner, už krstné meno neviem. Zlatner sa potom neskôr stretol,

niekde v horách so svojim bratom, ktorý v 38. roku ušiel do Sovietskeho zväzu, spolu padli. Potom som sa rozviedla, takto, to bola dohoda. Sme sa potom rozviedli. On bol sám, ja som bola sama, ale je to pravda.

A: Kedy ste

B: 54 rokov sme boli spolu.

A: Kedy ste sa vzali?

B: My sme sa vzali 13. októbra 46.

A: Porozprávajte nám niečo o svojom manželovi, aký bol, ako by ste ho charakterizovali?

B: On pochádzal z jednej veľmi nábožnej rodiny z Prešova, bol veľmi inteligentný, vzdelaný, miloval klasickú hudbu. Všetko poznal, hoci bol z veľmi jednoduchých pomerov. Napríklad jeho otec nevedel písať latinkou. Len hebrejsky vedel písať. On pochádzal z manželstva „Moje deti, tvoje deti, naše deti“ Bol veľmi pracovitý a zapadol tu do lekárne.

A: Takže taktiež vyštudoval za lekárnik?

B: Áno.

A: To bolo ešte pred vojnou alebo po vojne?

B: Po vojne. On pred vojnou začal študovať chemické inžinierstvo, po pol roku musel prerušiť, ale uznali mu nejaké skúšky.

A: Takže pokračoval v Brne a vyštudoval farmáciu.

B: Áno. Veľký spolokár bol. Na moju bolesť, bol členom strany.

A: Takže v tomto ste sa nezhodli.

B: Nie, nie. O politike sa u nás nesmelo hovoriť, lebo hneď bol oheň na streche.

A: Teraz by som sa opýtal na ďalšiu takúto vec. Prečo si zmenil svoje priezvisko?

B: Ako Meizels by to nebolo stimovalo. Mal brata mladšieho, ktorý mal ťažký úraz, prešla ho motorka, mal otvorenú zlomeninu, sa dlho liečil a keď jak-štak už bol vyliečený, tak už začali deportácie, tak hľadal, môj manžel bol vtedy vojak v 6. prápore, tak hľadal možnosti, nejakého ázijského dokladu. Ten mal kamaráta v Prešove, ktorý z archívu získal rodný list jedného Ambru, ktorý padol na fronte. Tak podľa toho dokladu.

A: Slovenský štát, so Sovietskym zväzom, v tejto vojne?

B: Áno. Tak podľa toho rodného listu, sa určité doklady dali urobiť a tak žil na Imrich Ambra celú vojnu, on bol v Hornom Srni, on bol svrškár, lebo ich otec bol obuvník, on bol svrškár, bol veľmi šikovný. No a potom pracoval jeden čas aj v Piešťanoch, to už neviem, ale proste prežil ako Imrich Ambra.

Tape no. 3

Side B

A: Bolo to v 45. alebo v 46. roku?

B: Tá zmena? To muselo byť hneď po vojne. Vtedy to šlo jednoducho.

A: Teraz by ma zaujímala ďalšia vec. V 48. začali znárodňovať obchody. Váš pán manžel pracoval predpokladám s vaším oteckom.

B: Áno.

A: Čo sa stalo po znárodnení s tou lekárňou?

B: Môj otec odkúpil tú lekárneň, musel ju splácať. Ten spoločník bol deportovaný, ten zahynul, ale ostal dedič vo Francii. Tak bolo to dosť komplikované, ale to ich vôbec nemrzelo, lekárneň znárodnili. Otec tam bol ako zamestnancom.

A: A manžel?

B: Tiež.

A: Takže ostali v tej lekárni.

B: Potom otca preložili do inej lekárne, aby sa nehovorilo.

A: Teraz by som sa opýtal na ďalšiu vec, otecko mal lekárneň, váš manžel bol členom strany, ako vychádzali spolu?

B: Nikdy o tom nehovoril.

A: A inak, keď odhliadneme od tej politiky aké boli vzťahy medzi vašimi rodičmi a manželom?

B: Tak s otcom nie veľmi dobre, lebo mal iné názory na vedenie lekárne a manžel zase iné, ale my sme to s mamou vždy udržiavali v rovnováhe. Takže bolo to bez problémov, potom keď otca preložili do inej lekárne, tak bolo tak, že manžel bude vedúci tej lekárne, potom povedali, že to neide, lebo tam boli príbuzenské vzťahy. Proste kde sa mohlo, tam sekírovali. Tá lekárneň existuje, len tam už neni lekárneň. Je to na pešej zóne a je to Výstavná sieň u Starej lekárne.

A: Povedzte mi, dostali ste to naspäť vy ako rodina, alebo už nie, po 89.?

B: Keď bol, takto keď lekárneň bola súčasťou vlastného domu, tak im to vrátili, ale to bolo na nič. Bolo to síce formálna vec, my sme o to bojovali, ale potom sme sa toho vzdali a ja som rada, že sme sa toho vzdali.

A: Chápem. Teraz by som sa vrátil trošku naspäť. Tuto boli nejaké nezhody medzi oteckom a manželom. V čom dokázali nájsť spoločnú reč?

B: Málo. Môj otec bol veľmi mlčanlivý človek. A vlastne nebol doma, pracoval „od vidíš do vidíš“, a bolo toľko práce okolo všetkého a my sme to udržiavali v rovnováhe.

A: Mňa by zaujímala ďalšia vec. Keďže váš manžel bol stranník, bol členom strany, potom prišli tie roky 50. a začali tie procesy, Slánskeho procesy, neovplyvnilo to názor vášho manžela na tieto veci?

B: Nie. Viem, že raz mal službu nočnú a dostal pozvanie na schôdzu, neviem aká to bola. Tak som povedala, zdvihni sluchádko, zavolaj, že máš službu, že on tam musí ísť osobne. On bol taký strašpytel. No tak tam šiel, omluvil sa a šiel do služby. Potom

nám prišiel jeden známy nám povedať, keď odišiel, povedali, ten Ambra je slušný človek, len či on neni Slánskyovec.

A: Takto, za jeho chrbtom.

B: Samozrejme, za jeho chrbtom.

A: Nemal napokon nič z tých procesov?

B: Nie, nie, len keď niekto neskoro večer zvonil, tak sme povedali, „To nemôže byť mliekar“. Nie, nebolo nič, lebo až tak exponovaný nebol, podľa môjho vkusu, až príliš exponovaný. Som ho nechala, je to jeho vec a pokiaľ sa to nedotkne mojich detí.

A: Teraz by som sa chcel opýtať, kedy prišli na svet vaše deti.

B: Moja dcéra sa narodila v 47. roku a chlapec v 53.

A: Keďže ste žili takto dvojgeneračne až trojgeneračne, už keď vezmeme trojgeneračne.

B: Radím vám, nikdy to nerobte.

A: Aký to malo dopad na výchovu, teda aký bol vzťah medzi starými rodičmi a deťmi?

B: Veľmi dobrý.

A: Porozprávajte nám niečo o tom.

B: So svojou matkou som mala občas také diferencie, každý Žid bol v očiach mojej matky poriadny človek. Ale vo výchove detí, nemiešame si do toho. vždy sme boli stejnej mienky. U chlapca to už bolo iné. Máte súrodencov?

A: Áno. Sestru.

B: Staršiu? Mladšiu?

A: Staršiu.

B: Chlapec je inej mentality. Keď môj otec povedal, choď mi kúpiť noviny, povedal áno. No a keď tie noviny neboli behom 5 minút na stole, tak som prosila otca, pozri sa, keď chceš noviny, daj mu peniaze, nech ide kúpiť noviny, ale mu povedz, že do dvanástej tie noviny chceš mať. A to fungovalo. On nemal rád, keď ho niekto dirigoval. Všetko urobil, len bez dirigencie. Ináč, moja matka bola veľmi ctižiadostivá žena a moja sestra bola veľmi nadaná hudobníčka, ona hrala výborne na klavíri, študovala na konzervatóriu v Prahe. Žiaľ zomrela, keď mala 20 rokov. Ona to chcela vštepiť aj do mojej dcéry. Tak moje chúdča 6 ročné muselo sedieť pri klavíri. Tak som prosila, nemusí byť z nej umelkyňa. Keď to v nej je, tak sa to časom stane. Tak sme sa dohodli. Proste u nás bol mier. Nehádali sme sa. Boli diferencie, ale vždy sme to nejak.

A: Keď ste chodievali spoločne na dovolenky s batohom na chrbte, kade ste sa túlali? Myslím rodinne, deti, vaše deti, mamička.

B: Nie, s nimi sme nechodili. Potrebovali sme dovolenku aj od nich.

A: Takže vy ste dovolenkovali s kým vlastne?

B: Manžel a deti. Tak sme chodili na, v tom období bola naša dovolenka pod Rozsúcom, potom sme chodievali do Demänovej doliny, do Tatier, ale vždy len po

takých chatách. Takto sme chodili, potom už keď mali deti takých 15-16 rokov, asi tým že bol veľký vekový rozdiel, sme vždy chodili spolu, ale potom už chodili so svojou skupinou. Žiadne auto, my sme nemali auto. Raz sme chceli zistiť, ako sa budú chovať v spoločnosti iných detí. Tak chlapec raz bol na jednom letnom tábore pri Senici, to sa mu vôbec nepáčilo, lebo tam bolo tiež komando. A dcéra bola, tým že už hovorila čiastočne francúzsky, tak sme ju poslali do tábora, kde boli zahraničné deti, ale tiež nebola spokojná, ona mala rada voľno, ona rada športovala a najradšej keď tak sme chodili vo štvorici. My sme si veľmi dobre rozumeli.

A: Aký ste mali vzťah s deťmi?

B: Veľmi dobrý.

A: Teraz by som sa opýtal ešte na jednu vec, ktorá by ma zaujímala, keďže vy ste židovská rodina, váš manžel pochádzal zo židovskej, ešte ste hovorili, že jeho rodičia boli tak striktnější veriaci, v kom duchu ste vychovávali vaše deti, čo sa náboženstva týka? Čisto náboženstva a aké sviatky ste doma držali?

B: Kým chodili do základnej školy, my sme veľmi nesviatkovali. Séder držal môj otec, to ich zaujímalo. No čo ešte? Jom Kipur nie. Rodičia sa postili. Viem, že sme Chamiš Hašan Dišvat, tie 15 druhov ovocia, ba dokonca môj zať, ktorý nežid, tomu sa to strašne páčilo. Vlastne sme nesviatkovali, sme spomínali.

A: A keď prišli, ja neviem, vianočný stromček ste mávali doma?

B: Nie. Len vtedy, keď sme už mali vnuka u seba, nechceli sme ho úplne odizolovať. Sme si povedali, raz sa vráti k otcovi, raz sa musí oženiť. No tak sme robili malý stromček, ale starému otcovi, ktorého fotografiu si zobral, som prosila „Nehnevaj sa“. A nebol tolerantný človek, náš starý otec. Nič, my sme vôbec bez nejakých náboženských, len si pamätám, deti naše si veľa čítali a keď dcéra mohla mať takých 13-14 rokov, vtedy mi povedala, „Často sa stretávam s citátmi z Biblie. O rôznych postavách a veľmi málo o tom viem.“ Tak som jej obstarala Bibliu a bolo vyriešené. Ale teraz vychádza, v Južnej Kórei to tlačia, jedna ekumenická biblia, neviem koľkí, či 18 či koľko vedcov sa na tom podieľali, na rôznych, neviem to bola v novinách taká malá poznámka, že do ktorých jazykoch sa to prekladalo a kto to korigoval, no tak som sa informovala a zistil ten pán, že v Južnej Kórei sa to tlačí a pravdepodobne to vyjde tohoto roku.

A: Teraz by som sa teda opýtal ešte na jednu vec, ohľadom toho náboženstva. Váš manžel ako sa rozkmotril s tým, v čom vyrastal v podstate dá sa povedať a čo bolo potom?

B: No, tak tým, že rodičia zahynuli, aj niekoľko súrodencov, zostala na žive vlastná sestra a vlastný brat, ten Imrich Ambra.

A: A vlastná sestra, sa ako volala?

B: Barbora. Bolo veľmi pekné dievča a nejaký židovský chlapec z východu, ako mladý chlapec, odišiel do Belgie, tam sa naučil brúsiť diamanty a prišiel si sem vybrať manželku. Tak padla mu do oka, skutočne bola veľmi pekná. Zobral si ju do Belgie, tam oni držali kóšer domácnosť, boli všetky možnosti dané. Viem, že jeden taký rozpor bol v 46. roku, keď sme mali určený termín sobáša, som povedala „Zostaň tu. Presunieme to, je jedno kedy ideme na úrad. Len keď budeš mať chuť.“

A: Belgický chlapec to bol? Ten chlapec z Belgicka.

B: Ten nie, sestra.

A: A Aké vzťahy ste udržiavali potom?

B: Normálne, môj manžel tam občas chodil. Jedna taká zvláštnosť, samozrejme ona vychovávala deti v židovskom duchu.

A: Ako sa volal jej manžel priezviskom? Pamätáte si?

B: Ale samozrejme, že sa pamätám. Ona bola Meizels a on bol Wiener. Mali dve dcéry, tie boli nábožensky vychovávané, chodili samozrejme do židovskej školy.

A: Pardon, W e i ner?

B: Wiener. Jedna z dcér sa vydala za Belgičana, Žida, veď ináč to tam nešlo. Mala tri deti. Jedno z tých detí skončilo právnické štúdium v Belgii a nenašla si životného partnera. Môže mať tak 28-30 rokov, u Židov vysoký vek, u dievčaťa. Zoznámila sa na pracovisku s jedným blondákom, modrookým Tarasom z Minska. Div divúci, nežida. Zaviedli toho Tarasa k babičke, k tej Barbore Wienerovej. No a slovenčina a rusčina sú príbuzné, tak ho veľmi srdečne privítala. Tak sa ľudia menia, a ja som teraz pozvaná na svadbu. Ja sa bojím ísť do Minska.

A: Takže v Minsku bude svadba?

B: Áno, lebo zrejme jeho rodičia nedostanú vycestovanie. Je belgický štátny občan, ako sa stal, neviem, ale na tú svadbu asi nepôjdem.

A: No je to nebezpečné.

B: Nebezpečné, ale keď človek má mať zlý pocit.

A: Povedzte mi, ako ste brali to, keď sa vaše deti osamostatnili, v podstate keď opúšťali dom.

B: Neopustili.

A: Porozprávajte aj o tom niečo.

B: No tak, dcéra študovala v Brne biochémiu. Viem, na to som bola veľmi hrdá, že bolo 5 miest na biochémiu, celoštátne a ju prijali.

A: Vidíte, a dnes biochémiu ani nezaplnia.

B: Fakt?

A: Fakt. Úplne vážne.

B: Otázka peňazí. Plat. Spočiatku chodila veľmi často domov. Bola veľmi uzavretý človečik. Podala si žiadosť, keď skončila do Bratislavy, robila prijímacie, proste.

A: Pohovor do zamestnania.

B: Áno. Prišiel jej povedať ten tajomník, „Bola ste prvá“. Ale to nič neznamená. Opýtala sa „Prečo?“. „Viete nejaké jazyky?“ „Slovensky, vlastne nemecky, francúzsky, anglicky. Môžete ma skúšať.“ „Ste mladá a pekná, vydáte sa.“ „Nevydám sa.“ Neprijali ju. Tak bola otrávená, šla do Prahy a tam si našla miesto na patentovom úrade. S jedným kolegom sa zblížili a vydala sa.

A: Tam v Prahe, áno?

B: V Prahe sa vydala. On viac chodí k nám domov, ako k matke. Cíti sa u nás dobre.

A: Ako často vás navštevovali?

B: Chodili každých 6 týždňov. Chlapec, to bolo horšie, zoznámil sa s jednou nežidovkou, ale sú 30 rokov spolu a klape to.

A: Manžel vašej dcéry bol Židom, bol zo židovskej rodiny?

B: Nie, nie. Prvé bolo, čo som sa dcéry pýtala, že či vie, že je Židovka. „Ja som mu to hneď povedala.“ No, ale u chlapca to bolo horšie, lebo to bola iná úroveň, tí dvaja, ako dcéra so svojim manželom, to bola jedna veľmi vysoká úroveň. Tuto bolo horšie, ale prispôsobila sa. Majú dve nádherné dievčatá. Tak ide život ďalej.

A: Akú máte radosť z vnúčat? Ako často sa stretávate?

B: Veľmi málo. Lebo vnučka, jej manžel si postavili dom v Orbišti, to je asi 6 km odtiaľto. Ja som dobrý pešiak, ale to mi je dosť 12 km hore-dole.

A: Ktorá vnučka. Ako sa volá?

B: Zuzana. Tá bude mať tento rok 30. Tá druhá býva síce tu blízko, ale ona je taký čudný typ, ona musí dozrieť. To je taký zvláštny typ, ale ľúbim ju.

A: A ešte nám porozprávajte, hovorili ste, že vaša dcéra zomrela a vy ste potom vychovávali jej synčeka.

B: Áno, ja som dostala chlapčeka, keď mal 4 týždne.

A: 4 týždne. Ona zomrela pri pôrode?

B: Nie. Oni, ako vedeckí pracovníci v Indii. Chceli ísť do Ameriky, povedali im, „Prv musíte do Indie.“ To bola problematika, ktorou sa zaoberala India a Spojené štáty. Tam sa nakazila jedným cudzopasníkom. To je niečo podobné ako u nás pásomnica, len v horšom prevedení, ktorá osadzuje svoje zárodky v očnom sklivci, alebo v mozgovom tkanive. Ona mala ten horší prípad.

A: Chytil to tam aj niekto iný, z toho kolektívu, s ktorým bola?

B: Nie, lebo to nie takto priamo. to nakazí sa buď nedobre umytou zeleninou, alebo proste. Ja som došla za ňou do Belgie, tam povedali „Stačí, keď sa dotkne zeleniny a potom je nakazená.“

A: V Belgicku sa liečila?

B: Áno. Teda oni sa tam po roku vrátili a začala celá kalvária.

A: Takže to sa dlhodobo vlieklo.

B: Veľmi dlho. Rok. Mysleli o nej, že Vrátila sa odtiaľ, 10 rokov čakali na dieťa. Po 10 rokoch sa to dieťa narodilo, bola veľmi divná, divne sa chovala. Povedali, že má 34 rokov, je to pre prvé tehotenstvo dosť vysoký vek, že je psychicky narušená. No ale to sa nepotvrdilo, bohužiaľ. Cisárskym rezom sa dieťa narodilo a potom prišli na to, že čo to je. Hnisavý zápal mozgových blán, je totožný s príznakmi tohoto cudzopasníka. Som sa pýtala, ako to budú liečiť. „Nevieme, my sme to ešte nevideli.“, boli to najvyššie lekárske hlavy v Prahe. Našťastie som mala priateľa v Prahe, ktorý mi otvoril dvere. Jeden bol dlhé roky v diplomatickej službe, tak poznal

tie postupy. Povedal, že existuje tropická nemocnica v Hamburgu, v Londýne a v Antverpách. V Antverpách mal manžel sestru. Pomerne dlho, za desať dní mali vycestovacie povolenie, jej manžel ju doprevádzal, tam zalomili rukami. To čo tu, ten rok hľadali, tam zistili za 24 hodín a vybrali z nej 2,5m živú pásomnicu. Nedalo sa nič robiť. Nevyliciteľné.

A: To je nevyliciteľná choroba doposiaľ?

B: Keby zistili, v tom čase keď ležala v Antverpách v nemocnici, tak bol jeden kongres parazitológov v Paríži a tento doktor Heyes sa tam zúčastnil.

A: H a y e s?

B: H e y e s. Teraz musí byť starý pán, keď ešte žije. Tam predložil túto kauzu a prosil, aby sa niekto ohlásil. Tak sa tam ohlásil jeden lekár z Mexika, že vraj tam táto choroba je veľmi častá, diagnostifikovali to u jedného 14 ročného chlapca. Zistili jeden zárodok, operovali ho a chlapec bol zdravý. Zo širšieho sveta tam boli ľudia.

A: Potom vnúčik sa dostal k vám.

B: Hovorila jazyky, prestala hovoriť, hovorila len česky. Tak som tam cestovala a tretí deň bola mŕtva. Chlapec prišiel ku mne.

A: Takže chlapec vyrastal potom tu s vami.

B: On bol tri roky stále u nás. Keď zať chcel, aby sa naučil dokonale česky, tak chodil tam do škôlky v Prahe.

A: Ešte jedna vec, vaši rodičia ešte vtedy žili?

B: Nie. Matka zomrela v 1977 a otec odišiel v 1981. Potom chodil na prázdniny, potom odišli do Ameriky. Zaťa pozvali, on bol chemik, teraz je profesor v Chicagu.

A: Teraz žijú v Amerike?

B: Nie. Chlapec dokončil biochémiu v Amerike a prišiel do Prahy. On nechcel žiť v Amerike.

A: Prečo nechcel žiť v Amerike?

B: Ten život sa mu tam nepáčil. Keď ešte chodil do High School, tak každé prázdniny strávil tu.

A: Chodievala vás navštevovať?

B: Telefonujeme si aspoň raz do týždňa „Ty seš moje maminka, mamka.“.

A: A jeho otecko ostal žiť vonku v Amerike?

B: Keď sa odsťahovali, keď sa mali odsťahovať, tak som povedala, „Nemôžeš ísť s priateľkou do Ameriky.“ Musíš sa oženiť. Bolo to veľmi ťažké pre mňa, ale ona je príjemná, dobrá bola k chlapcovi.

A: Doposiaľ udržiavate kontakt aj s vašim zaťom?

B: Telefonujú, tak každý mesiac volajú.

A: Porozprávajte mi teraz, mám už len skutočne posledné tri otázky. Moja prvá otázka znie, ako často ste cestovali na západ, počas toho totalitného systému a či bolo pre vás ťažké sa tam dostať?

B: Myslím si, že nesmierne skromne, veľmi skromne. Sme šetrili a sme si povedali, keď budú deti dospelé a bude mať každý byt, tak sme my na rade. Tak sme robili zájazdy s Čedokom, tie boli veľmi pekné. Ja som sa vybrala, bola som samostatne trikrát v Izraeli.

A: Aký ste mali pocit, keď ste tam prvý krát prišli? Čo bolo pre vás veľmi pozitívne na tej krajine a čo naopak nie.

B: Že som tam.

A: A čo sa vám nepozdávalo?

B: Ja som prvýkrát cestovala, ináč sa nedalo, cez Belgium.

A: Áno. To bolo v ktorom roku?

B: V 66. Tri štvrté roka som čakala na vycestovanie. To letisko bolo hrozné, bola tam drevená búda.

A: Pristáli ste?

B: Pristáli sme v Tel Avive. Celá rodina ma tam čakala, čo ma dojalo. Bolo to úžasné. Šofér bol Žid, čo naháňal kravy bol Žid, to bol celkom iný svet. Potom si zasadli, moju priatelia a každý si rozdelili, kto ma kam vezme. Viem že prvá cesta bola Metula, to sú Libanonské hranice, a odtiaľ sme postupovali autom postupne, všetko mi ukázali, do Elatu. 5 týždňov som bola v jednom ťahu. Hovorila som s ľuďmi.

A: Páčilo sa vám tam?

B: Bolo to nádherné, ale keď človek sa vystahuje, musí byť mladý. 28 rokov som tých ľudí nevidela.

A: Takže ste sa tešili. Čo sa týka ostatných krajín, západoeuópskych.

B: Robili sme jeden veľký európsky okruh, dva týždne to bolo.

A: Kedy to bolo?

B: Okolo 71. Bola Viedeň, Ostenberg, Doher, Paríž, a cestou späť potom bola ďalšia cesta.

A: Takže Ostenberg, Doher, Paríž a naspäť?

B: Áno.

A: Povedzte, čo bol ten základný rozdiel, ktorý ste si všimli medzi západom a touto krajinou?

B: Napríklad ubytovanie, čistota. Čistota na uliciach. Rozdiel medzi Benelux štátmi a Franciou, to sa nedá porovnať. Tá hygiena, čistota.

A: Takže v tom Beneluxe, na tom vyššie?

B: Vyššie. Vlastne ako krajina, ako hosťovská krajina, sa nám veľmi páčila Anglia.

A: Prečo práve Anglicko?

B: Nevieľ, neviem prečo, možno preto, lebo naša anglická sprievodkyňa bola z Liberca, všetkých nás vyobľmala. Bolo to veľmi pekné. My sme sa na to urputne pripravovali. Vždy sme sa vopred pripravili, čo chceme vidieť, ináč to nemá význam.

A: Povedzte, keď ste boli také veľké cestovatelia, okrem zážitkov, ste boli aj nejaký zberatelia? Zbierali ste niečo s manželom, alebo čisto len ako cestovatelia?

B: My sme nezberali, na to treba mať peniaze.

A: Čo bolo vašim koníčkom teda?

B: Môj koníček bolo umenie. Výtvarné umenie, hlavne maliarstvo.

A: Ktoré obdobie máte najradšej?

B: Renesanciu. Som mala napísané, že v ktorom múzeu, čo uvidím. Viem, že vo Florencii, som nemohla nájsť ani za svet Botticceliho, nakoniec našla. No a potom druhý zájazd bol, sme išli vlakom do severného Nemecka, odtiaľ sme sa plavili Dánsko, Švédsko, Helsinki.

A: Predpokladám, že z ostrova ste išli.

B: Nie. Bolo to z nemeckej pevniny. Je to už niekoľko rokov, musela by som sa pozrieť. Skončili sme ešte vtedy v Leningrade, odtiaľ sme leteli potom domov. Potom ďalšia cesta bola Grécko. To sme si veľmi užívali, som si spomínala na profesorku dejepisu „Studenti, pamatujte si Řecko, ale celé.“ Mala pravdu, lebo veľmi ťažko sme našli dvojjazyčné nápisy v uliciach. Potom sme boli v Taliansku, dostali sme sa už do Ríma. Potom sme boli SantPetersburg, Riga, Moskva.

A: Páčilo sa vám to?

B: Krásne.

A: Čo vám tak najviac prirástlo k srdcu?

B: Neprirástlo, nebolo času. Kde sme ešte boli? No tak ja som bola trikrát v Izraely a potom už po manželovej smrti som bola v Amerike.

A: A navštíviť pravé

B: Potom keď manžel zomrel, prišiel sem zať a povedali mi, že musím si odvyknúť, to bolo veľmi zlé a tak som letela, ako osemdesiatročná.

A: Teraz o synovi povedzte, aspoň tie základy.

B: Syn je ekonóm, on pracoval v kúpeľoch, potom mu hádzali polená pod nohy, tak povedal „Idem preč.“ Dal výpoveď. To zamestnanie dosť ťažko šlo, umiestnil sa potom, robil všeličo, urobil nejaký rekvalifikačný kurz účtovníctva. Boli sme mu kúpiť počítač a tie programy. Potom si založil s jedným kamarátom súkromnú firmu. Teraz má nejakú veľkú zákazku a robí nejakú veľkú vec.

A: Podniká. Teraz by som sa opýtal na vás a na vašu prácu. Čo ste robili?

B: Čo som robila? Ja som začala s farmáciou, potom ma hnevala chrbtica, nemohla som, tak mi povedali v Prahe. Raz som sa musela obrátiť na kamaráta, ten kamarát bol doktor, ten mi dopomohol dostať sa k jednému odborníkovi, ten mi povedal, že treba zmeniť povolanie. Tak som si našla miesto v jednom podniku, ktorý potreboval jazyky. Tak som sa tam zamestnala, časom som tam prebrala celé oddelenie, mala

som na starosti 10 žien, študijné oddelenie. Bolo to nesmierne zaujímavé, bez toho by som nemohla urobiť ten pamätník, určitý systém práce som sa tam naučila

A: S čím ste sa zaoberali v tej práci?

B: Informáciami z celého sveta. Chodilo mi asi 100 titulkov zahraničných časopisov, nemecké, francúzske, ruské. Informovala som vedúcich pracovníkov, čo sa deje vo svete.

A: V určitých odboroch.

B: To bolo strojárstvo, zdravotníctvo. Ja som sa polroka učila vo dne, v noci. Bolo to veľmi zaujímavé. Najväčší úspech som mala, keď Čína mi raz napísala, ale bol zákaz, nesmela som odpovedať. To ma strašne mrzelo.

A: Kedy ste šli do dôchodku?

B: Som nadsluhovala 3 roky, 58 som mala, lebo syn vtedy prišiel do Piešťan a slúbila som, že sa budem starať o deti. Tak sa starám o deti a keď už chlapec bol preč, vnuk, začala som učiť. Učila som nemčinu.

A: Súkromne, alebo na škole?

B: Táto vnučka, čo má teraz 32, lebo ma volali do školy, hovorila „Baby, prosím ťa, nechod' do školy. Nevieš, aké sú dnes deti.“ Tak som nešla, ale súkromne som učila. Môjmu manželovi to šlo na nervy, lebo som veľa prekladala do nemčiny a z nemčiny.

A: Mám ešte jednu takúto otázku. Manžel zomrel pred niekoľkými rokmi (2000), prečo ste sa rozhodli pre židovský pohreb? Alebo tam nebola otázka?

B: Nikdy nebola otázka.

A: I keď ste nedodržiavali sviatky?

B: Na tom nezáležalo, ale tuto bol v srdci.

A: Posledná vec, čomu sa venujete vo svojom voľnom čase teraz? Keď nemyslíme na mravenčiu prácu a niekoľko rokov, čo ste venovali pamätníku?

B: Veľa, veľmi veľa čítam, chodím dve hodiny denne. Pred niekoľkými rokmi som mala takú jednu nepríjemnosť, skoro životom som doplatila, lebo som si nevarila, som jedla len chlieb, jogurt. No tak mi povedali, treba variť. Tak už si varím.

A: Nerada varíte?

B: Pre seba.

A: Máte nejaký recept, ktorý ste zdedili po mamičke?

B: Ja som sa nikdy neučila variť, ja som pochytila. Nič takého.

A: To je z mojej strany všetko.

B: Všetko.

Mancika prežila...

Bernat Templer a jeho manželka Rachel boli spolu so svojimi deťmi Mojžišom a Malou (hovorili jej Mancika) deportovaní pravdepodobne niekedy v roku 1942. Osud tejto rodiny mal byť podobný ako osud tisícok iných židovských rodín – likvidácia ako konečné riešenie.

Mancika (ročník narodenia 1933) však prežila. bol to pud sebazáchovy, náhoda, šťastie, vyššia moc? Nie je našou úlohou rozoberať prečo sa to stalo, ale ako to skutočne bolo.

Nechajme však rozprávať Manciku, aby príbeh mal svoju autentitu.

„Raz k nám prišli ujovia, boli oblečení v čiernych šatách. Museli sme si zobrať pripravené batohy a ísť na stanicu. Potom do stanice prišiel nákladný vlak do ktorého sme museli nastúpiť. Pribuchli za nami dvere a viezli sme sa veľmi dlho. Keď sme vystúpili, povedal niekto, že sme v Poľsku.

Zaviedli nás na ohradené miesto, neviem ako dlho sme tam boli, ale bolo mi zima a bola som hladná. Potom nás naložili na nákladné autá, bolo ich mnoho a viezli sme sa k jednému lesu. Ja som bola v poslednom aute a vedľa mňa stálo dievča z Ríma. Nerozumela som čo hovorí a ona nerozumela mňa. Vedela som, že nás zastrelia. Naraz sme sa chytili za ruky a skočili sme. Nikto to nezbadal. Schovali sme sa v lese. V noci nám bolo veľmi zima. Ráno nás našla jedna žena, bola oblečená ako u nás dedinské ženy. Priniesla nám niečo na jedenie a večer nás vzala do svojho domu. Dala nám jesť, teplé veci a schovala nás v pivnici. Dvakrát napadol sneh a roztopil sa a bolo teplo. Jedného dňa sme mohli vyjsť na dvor, boli tam vojaci, ale usmievali sa. Viezli nás dlho autom, až sme prišli do veľkého mesta a rozumeli sme, čo tam ľudia hovoria. Vojaci nám povedali, že sme v Prahe.

Tak sa dostala Mancika do pražského sirotinca. „Raz sme boli na prechádzke na jednej širokej ulici a počula som ako niekto vyslovil slovo Piešťany. Na chodníku stál pán, chytila som ho za kabát a kričala, Aj ja som z Piešťan, chcem ísť domov.“

Ako vysvetliť dieťaťu, poznamenanému mnohými útrapami vojny, útekov, skrývania sa, hladovania, strádania, že nemá domov, nemá rodičov? Čo sa dialo v detskej hlavičke, keď si uvedomila, že ide na smrť? Vedela vôbec, čo je to smrť? Uveria jej raz jej deti? Uverí jej vôbec niekto, keď žil počas vojny mimo Európy?

Pražské sirotince boli v tom čase preplnené. Mladý muž presvedčil vedenie sirotinca a podpisom sa zaručil, že dieťa privezie do bezpečia. Vedel, že v Piešťanoch u Erdélyových sú dvere vždy otvorené. Mancika zostala nejaký čas u nás. Moja matka zažínala v piatok vždy dve sviečky. Tento krát zažala štyri, na pamiatku Mancikinej matky. „Aj moja mama zažínala sviečky“, rozplakala sa Mancika.

Pomocou Červeného kríža a Piešťancov, ktorí odišli do Palestíny ešte pred 2. svetovou vojnou sa nám podarilo vypátrať Mancikíných príbuzných. Mancika odišla s riadnym vystahovaleckým pasom do Palestíny a nikdy viac sme o nej nepočuli. Len dúfam, že si založila vlastnú rodinu a je spokojná.

Svet je malý a dejú sa i veci nevšedné – dňa 20. júla 2004 sme našli Manciku Templerovú! Dnes sa menuje Malka Vered a býva v Tel Avive Uhlane str. 23. Má peknú rodinu, je babičkou a onedlho bude prababičkou.

Som šťastná, že meno Mala Templer, na zozname evidované pod číslom 903 môžem preškrtnúť. Kiež by ich bolo viac.